

TARTALOM

<i>Kedves Olvasóink!</i>	2
<i>Csúcs Sándor: Reguly Antal pályakezdése</i>	3
<i>Tamás Ildikó: A finnugor nyelvrokonság megítélése a XIX. századi magyar sajtóban</i>	10
<i>Timár Bogáta: „Ha nagy leszek, sámán leszek!” — A rendhagyó magyarórák tanulságai</i> ... 32	
<i>Harsányi Péter: Fülesbaglyok és kékmézések</i>	
<i>A finn és az észtlabdarágról</i>	36
<i>Csúcs Sándor: Finnugor szeminárium</i>	41
<i>Pusztay János: Könyv Rédei Károlyról</i>	45

A címlapon Ahlbacka, Schildt doktor háza.
Itt lakott Reguly 1840 májusában

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

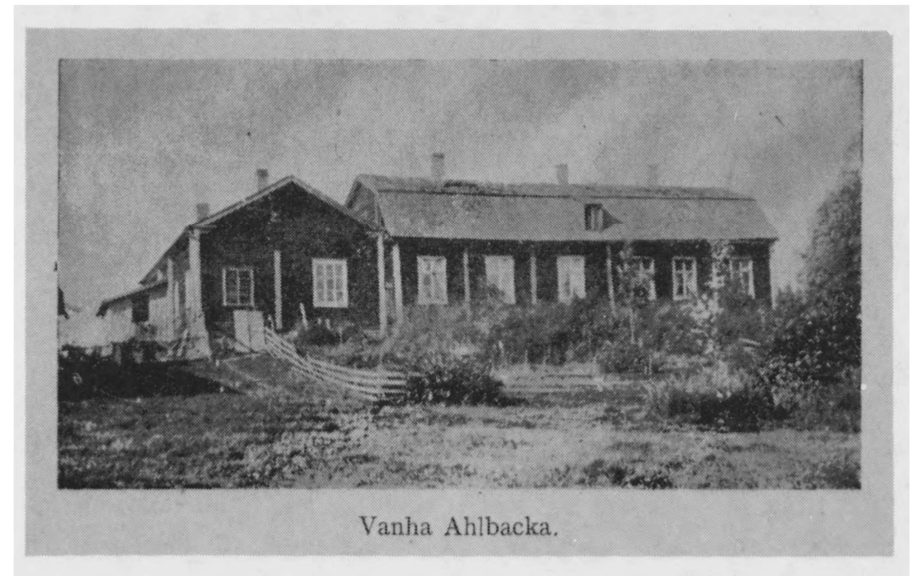

A Reguly Társaság Értesítője

XXIV. évfolyam, 1. szám

2019. március

Vanha Ahlbacka.

Kedves Olvasóink!

Már többször leírtam, hogy ez az év különösen fontos a Reguly Társaság számára, hiszen kétszáz évvel ezelőtt, 1819. július 11-én született Zircen Társaságunk névadója, Reguly Antal.

A megemlékezések sora, mint azt mostani számunkban olvashatják már januárban megkezdődött. Július 11. és 14. között Zircen folytatódik egy négy napos fesztivállal, amelyet a Reguly Antal Múzeum szervez. A Múzeumban folynak egy teljesen új állandó Reguly-kiállítás munkálatai is.

A programok összesen folytatódnak. Szeptember 3-án az érdi Magyar Földrajzi Múzeum szervez tudományos konferenciát, hiszen Reguly munkásságának jelentős szeletét képi az Északi-Urálról rajzolt térképe. Szeptember 28-án az Egyetemi Könyvtárban, Reguly első és utolsó munkahelyén lesz megemlékezés. Októberben a Rokon Népek Napja alkalmából lesznek programok, 12-én Zircen, 19-én Budapesten. Október 17-én a Magyar Tudományos Akadémián lesz az évforduló alkalmából egész napos program, kiállítással, filmvetítéssel, hanti énekessel, tudományos előadásokkal.

Tervezzük, hogy megkoszorúzzuk Reguly Antal síremlékét a Kerepesi Temetőben. Ennek időpontja még nincs kitűzve. Reméljük, hogy Társaságunk tagjai és barátaink figyelemmel kísérik majd honlapunkat (www.regulytarsasag.hu) és minél nagyobb számban vesznek részt a rendezvényeken.

Ejtsünk még néhány szót a tavalyi évről. 2018-ban a megszokott mederben folyt a Reguly Társaság tevékenysége. Március 9-én tartottuk közgyűlésünket, amelyen az elnöki beszámoló után a hanti L. Ny. Kajukova tudományos kutató beszélt a hanti népköltészetéről, a medveünnepekről és más szertartásokról. A Rokon Népek Napjáról október 11-én emlékeztünk meg az ELTE Finnugor Tanszékén. Sor került egy fotókiállítás megnyitásra, utána Tamás Ildikó mutatta be a *Számi jojkák adatbázisát*, Tatiana Efremova mari lektor pedig színes fotókon mutatta be a túrázási lehetőségeket szülőföldjén.

Megjelent továbbá a *Finnugor Világ* négy száma 192 oldal terjedelemben. Társaságunk anyagi helyzete továbbra is szilárd. Itt említem meg, hogy 2018-ban közel 63 ezer forintot kaptunk az SzJA 1%-ának felajánlásából. Várjuk az idej felajánlásokat is.

Adószámunk: 19664314-1-13

És várjuk a tagdíjakat is. Ezek összege változatlan, dolgozóknak 2 000 forint, nyugdíjasoknak, diákoknak 1 000 forint. Befizethető a mellékelt csekken, vagy átutalható bankszámlánkra.

Bankszámlaszámunk: 11101404-19664314-36000001

Csúcs Sándor

Reguly Antal pályakezdése

1839. október 6-án érkezett Reguly Antal Stockholmba. Október 10-én Uppsalába utazott, ahonnan 12-én hajóval tért vissza. A hajón megismerkedett egy vele egykorú svéd fiatalemberrel Cavallius-szal¹. Cavallius ez idő tájt fejezte be tanulmányait Uppsalában. A. I. Arwidssonnál² tett korábbi stockholmi látogatása alkalmával házigazdája felkérte, hogy álljon a királyi könyvtár szolgálatába. Cavallius igent mondott és Uppsalába utazott, hogy költözését előkészítse. Emlékiratában ezt írja: „Már [1839. október] 12-én visszaindultam Stockholmba és a hajón egy korombeli fiatal, szép és kiművelt férfival, a majdani híres magyar nyelvtudóssal, Anton Regulival ismerkedtem össze. Stockholmban aztán naponta találkoztunk az egész őszön át, s hamarosan szoros barátságba kerültünk egymással” (Tervonen 1996: 52).

Reguly így ír a találkozásukról: „Julie-nek küldök egy cédulát egy svédőtől. Az ő barátsága egész utazásom legszebb emléke. "A hasonlók egymás társaságát keresik". Egész életemben nem találkoztam senkivel, akivel ugyanúgy éreztem és gondolkodtam volna, mint vele. A gőzhajón ismerkedtünk meg, amikor Uppsalából visszatértem Stockholmba. Ő éppen befejezte tanulmányait Uppsalában, és Stockholmban telepedett le. Sokat voltunk együtt. Amikor indulófélben voltam, akkor írta ezt a cédulát. Azután még november hatodikáig maradtam, és még találkoztunk.” (levél szüleinek 1840. szept. 12. Vaasa, közli Tervonen 2006: 45). A *Finlandi úti jegyzetek*-ben említi, hogy október 13-án és november 5-én is Cavallius-szal sétált. Vaasából levelet is írt neki. A baráti érzelmek tehát kölcsönösek voltak. A pályakezdés szempontjából azért volt fontos ez a barátság, mert feltevésem szerint Cavallius vitte el Regulyt Arwidssonhoz. Ezt ugyan egyikük sem írta le, és Tervonen sem talált erre való utalást (vö. Tervonen 1996: 53.), de kitől hallott volna a csak egy héttel korábban Stockholmba érkezett Reguly Arwidssonról, ha nem Cavalliuستól.

Reguly 1839. október 16-án levelet írt szüleinek Stockholmból, amelyben elmondja útíttervét: Finnországon keresztül Pétervárra utazik, onnan vissza Hamburgba. Egy hónap múlva már ott lesz. (Tervonen 2006: 23–24). Ekkor tehát még szó sincs nyelvhasonlításról, nyelvrokonságról, de van ebben a levélben egy mondat, amire fel kell figyelniünk: „Ha a várakozás tovább tart, akkor reménytelen helyzetemben legalább svédül tanulok és hazatérve megnövelem Sajnovics bizonyítékának értékét. Ő ugyanis megállapította, hogy a magyarok a finnektől szá-

¹ Gunnar Olof Hyltén-Cavallius (1818–1889) svéd tudós, a népi hagyományok kutatója.

² Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858) finn politikus, író költő, történész, újságíró. Apja Laukaa papja volt. Turkuban és Uppsalában tanult, 1821-ben újságot alapított Turkuban. Ezt betiltották, őt pedig 1823-ban kizárták a Turkui Akadémiáról. 1824-ben Svédországba költözött, ahol a stockholmi Svéd Királyi Könyvtárban dolgozott, 1843-tól igazgatóként. A finn nemzeti ébredés előharcosa volt.

maznak.” (uo. 22). Ekkor tehát már (bizonyára a királyi könyvtárban) kézbe vehette Sajnovics művét, és ismerhette Arwidssont. Később, Helsinkiből írt leveleiben így emlékszik a találkozásra: „Ugyanis hogy a hosszú, átszenvedett napokból valami hasznom is legyen, megismerkedtem Arwidson főkönyvtárossal, a Királyi Könyvtár alkalmazottjával, egy született finnel. Az érdeklődés, mely minden magyarban és finnben megvan a régen kétségbe vont és sokszor megírt nyelvrokonságunk iránt, számunkra is vonzó volt, és midőn többször meglátogattam, az volt a fő témánk, hogy a két nyelvet összehasonlítottuk, etimologizáltuk és a kettő közös tulajdonságait kutattuk. Így aztán csak azt sajnálta, hogy nem állt szándékomban legalább egy rövid időre Helsinkiben maradni és ott a nyelvet tanulmányozni. De midőn kézhez vettem az önök levelét – az utolsó reményemet –, éppen akkor itt volt Arwidson egy rokona, egy fiatalember Helsinkiből, így november 6-án elutaztam az ez évi utolsó gőzhajóval s Turkuba, majd innen a szárazföldre át Helsinkibe értünk, ahol is, ennek a meleg barátságunk máris rengeteget köszönhetek.” (Szüleinek 1839. december 28. A magyar fordítás Hudi (1984) közleményéből származik.) Ehhez hasonlóan mutatja be találkozását Arwidssonnal az Atheneum c. folyóiratban 1841-ben megjelent levelében is (l. Szi 140).

Az Arwidssonnal folytatott beszélgetések hatására tehát Clas Collan³, Arwidsson rokonával Turkuba, majd onnan Helsinkibe utazott. 1839. november 8-án érkeztek Turkuba a *Solide* gőzhajóval, onnan pedig a szárazföldre Helsinkibe november 11-én.

Arwidsson nagyra értékelte Reguly elhatározást. Ezt mutatja 1840. november 6-án írott levele, amellyel Reguly könyv- és térképkérő levelére válaszolt:

„Életerős élnivágyó fiatalember!

Megkaptam örömteli, buzgó életkedvet sugárzó levelét, és megörvendeztetett az a tetterő s merészség, amely üde fuvallatként árad belőle. *Ez ám a magyar! derék férfi a finn rend dicső hőse* – gondoltam magamban finnül. Finnül kell gondolkodnom, ha szavakba öntve akarom kifejezni azt, hogy kedvemre való ez az ifjú, tetterős fiatalember. Ön nem afféle ifjonc, aminek vélhetné az ember, ha elszánta magát az ilyenfajta utakra.” (Közli Tervonen 1996: 53.)

Reguly 1840. március elejéig tartózkodott Helsinkiben, elkezdett finnül tanulni, de ez nehezen ment az akkor svéd-nyelvű városban. Ezért 1840. március 11-én a közép-finnországi Laukaa községbe utazott Wolmar Schildt-tel⁴, aki Arwidsson keresztfia volt. Innen május 31-én indult el egy hosszabb utazásra, melynek során bejárta Finnország középső és északi részét. Útjának legészakibb pontja Karesuando (finnül Kaaresuanto) község volt a Muonio folyó két partján. Július 10-től itt, a híres Laestadius⁵ evangélikus lelkésznel lakott kb. két hétig. Laestadius nagy hatást gyakorolt Regulyra: „Még egy emberrel sem beszéltem olyan sokat, mint

ezzel a lelkipásztorral, de sokat is tanultam tőle. Szavai olyanok voltak számomra, mint régen vágyott és keresett kincsek.” – írja útinaplójában 1840. július 11-én. Voigt Vilmos egy cikkében (2012) részletesen tárgyalja Reguly és Laestadius találkozását és úgy véli, hogy az északi utazás és a találkozás is hozzájárult Reguly későbbi sikeres gyűjtőmunkájához. Aligha lehet pontosabban összefoglalni a Laestadius – Reguly problémakört, mint Voigt Vilmos teszi:

„1. Reguly találkozása Laestadiuszal csakugyan megtörtént és a magyar fiatal ember számára meghatározó élmény lehetett. Nyilván nem csupán a lappokról, azok hiedelmeiről beszéltek, hanem Laestadius neki is kifejtette határozott és sajátos világszemléletét. A voltaképpeni „laestadiánus” ébredés azonban későbbi jelenség és Regulyt – útinaplója szerint – ennek előzményei nem érdekelték.

2. Reguly finnországi útinaplójának adatai pontosak, nem fiktívek, legfeljebb a bejegyző ismeretei korlátozottak.

3. Reguly Laestadius lapp mitológiai szövegének csak bevezető részét (és esetleg Fellman akkor éppen Karesuandóban levő rövid kéziratát) láthatta. Az előbbiből másolt, ám nemcsak hogy kivonatossan, hanem még ennél is vázlatosabban. Más forrásokból is sok mindent kiírt, úgyhogy arra sem kell gondolni, hogy ezzel a szöveggel a későbbiekben komolyabb tervei voltak.

4. Maga az út szinte nélkülözhetetlen előfeltétele volt Reguly későbbi, igazán nehéz körülmények között végbevitt terepmunkájának. Az északi utazás praktikus nehézségei itt nyilvánultak meg a számára, ugyanakkor még „barátságos” környezetben. Az „európai” és a „primitív” körülmények vegyüléke jó iskola volt számára.

5. Ami közvetlenül a lappokat és mitológiájukat illeti, Reguly itt találkozik először egy „arktikus” néppel, amely más életmódot folytat, mint a végül mégiscsak európai paraszt finnek (majd észtek). Szerencséje volt, hogy Laestadius személyében a lapp „folklór” jelent meg mint „mitológia”, és a Fragmenter egyértelműen a saját megfigyelést, a helyszínben hallható szövegek rögzítését illeszti rendszerbe. Ehhez a felismeréshez, és nem egy önálló lapp mitológiai vázlat összeállításához másolt Reguly Karesuandóban. Ez a fontos felismerés is végigkíséri későbbi kutatóútjain. Helsinkiben viszont majd a „lönrotti” modellt is megismeri: hosszú énekeket lehet gyűjteni, és ezek össze is függnék egymással. Az obi-ugorok között rá is talál e jelenségre.” (Voigt 2012: 178–179).

Karesuandóból délre indul a folyó mentén. Szeptember 2-án már Ouluban van, és 1840. szept. 9-én este érkezik Vaasaba, a pályakezds szempontjából fontos városba. Korompay Bertalan már ötven évvel ezelőtt úgy vélte, hogy Reguly végleges pályaválasztása Vaasaban történt (1969a, 1969b). Ezt a véleményét Reguly leveleiből vett idézetekkel támasztotta alá. Itt kell elmondani, hogy a vaasai az egyik legjobban dokumentált időszak Reguly életében. Az itt töltött nem egészen

⁵ Lars Levi Laestadius (1800–1861) 1826. és 1849. között Karesuando lelkésze, botanikus, a lappok misszionáriusa, a lapp néprajz kutatója, később az „ébredők” vallási mozgalmának vezetője.

³ Collan, Clas (1816–1901) magiszter, tanár, Parikkala plébánosa, a papi rend országgyűlési képviselője.

⁴ Wolmar Schildt (1810–1893) körorvos, nyelvújító, lapjában a Kilpinen családnevet használta

négy hónap alatt tizenhat levelet írt különböző személyeknek. Ezekben részletesen beszámol elfoglaltságáról, életkörülményeiről, tudományos és utazási terveiről, hangulatáról. A levelek közül egy, amelyet egyik barátjának írt, magyarul is megjelent 1841-ben az Athenaeum c. folyóiratban (SzÍj 139–147). A többi levél finnül olvasható (Tervonen 2006), magyarul sajnos még nem. Terjedelmi okokból el kell tekintenem a levelek részletes tartalmi ismertetésétől, itt csak a témám szempontjából legfontosabb momentumokra térek ki.

A Tervonen kiadta kötetben van egy keltezetlen levél, amelyet feltehetőleg Vaasaból írt a szüleinek szeptember 12-én. Ehhez a levélhez csatolta azt a korábban is említett cédulát, amelyet Cavallius írt Reguly nővérének. A szeptember 13-án Cavalliusnak írt levélben meg is említi, hogy előző nap írt a szüleinek és elküldte Cavallius céduláját is. Ebben a levélben Reguly arról is beszámolt, hogy megkapta a szülei által küldött pénzt, átszámítva 300 rubelt. Reguly tehát nem azért állt meg Vaasaban, mert nem volt pénze, hanem mert Helsinkiben nem érezte jól magát. Ezen kívül nagy lappföldi utat tervezett (ez végül is nem valósult meg), amihez jó kiinduló pont lett volna Vaasa. A lapp nép és nyelv iránti érdeklődését minden bizonnyal növelte a Laestadius-szal való találkozás, valamint az, hogy Vaasaban megismerkedett Stockfleth⁶ norvég lelkésszel, a lapp nyelv kutatójával, aki feleségével utazott Helsinkiből a lappokhoz. (SzÍj 270) Reguly eleinte arra gondolt, hogy Stockfleth-hez csatlakozik. Erre utal, hogy ezt írja szüleinek: „Lappföldön Stockfleth asszony gondozásában nem történhet velem semmi rossz” (9. 12., közli Tervonen 2006: 45). Később azt tervezte, hogy a svédországi Umeå-ba hajózik és onnan indul el nagy lappföldi útjára, melynek során az összes lappok lakta területet bejárta volna. Ehhez azonban nem volt elég pénze, ezért finn barátaitól próbált többször is kölcsönkérni. A ránk maradt levelekből nem derül ki, hogy megkapta-e a kölcsönt. Valószínűleg nem, mivel az utazás elmaradt és Reguly 1841. január elsején elutazott Vaasából.

Vaasai tartózkodása alatt sokat olvasott és tanult: „Eddig történelmet tanultam, ha megírtam néhány levelet haza, lappul kezdek tanulni. dr. Äjmelé és Asp udvari tanácsos szerzett nekem finn és lapp tárgyú könyveket, így csak tőlem függ, lesz-e elegendő erőm ezek tanulmányozásához. Nálam van még Porthan néhány disputációja is. Hogy felvidítsam magam, *runo*-kat énekelek minden nap – ez szerintem nagyon kellemes időtöltés. A finn és a lapp nyelv szerintem olyan, mint egy házaspár.” – írja szeptember 28-án Fabian Collannak⁷ (közli Tervonen 2006: 86). Korompay Bertalan szerint (1969a: 378–379) Vaasaban született a Kalevalából készült fordítástörredék is. Ez lehetséges, de nem bizonyítható. Igaz nem is

cáfolható. Az szinte biztos, hogy a Régi Kalevalából készült fordítás még Finnországban készült, vagy Vaasaban, vagy Helsinkiben a következő év tavaszán.

A vaasai levelekből megismerjük Reguly társasági életét és változó lelkiállapotát, hangulatát is. Nappal otthon tanul, este látogatóba megy, de senkit sem talál otthon, így a söröskorsóval vigasztalódik írja 09. 28-án Fabian Collannak (Tervonen 2006: 86). Október 22-én viszont ezt írja a másik Collan fivérnek: „Minden este látogatóba megyek. Otthon érzem magam Roschier bírósági elnöknel. Nem sétálok tovább, csak hozzájuk” (Tervonen 2006: 100). Más leveleiből az is kiderül, hogy udvarolt a bírósági elnök lányának, és hogy gyakran járt táncolni vagy bálokba. Október 29-én ezt írja szüleinek: „Egész vaasai tartózkodásom alatt nagyon levert voltam.”. Néhány sorral alább már ezt: „A helyzetem nem annyira fatális, olykor nagyon kellemes pillanataim is vannak.” (Tervonen 2006: 106–107).

Lehetne folytatni még az idézeteket, de térjünk rá inkább pályaválasztására, hiszen ez a vaasai levelek legfontosabb témája. Elsősorban a szüleihez, a zirci apához⁸ és kedves győri tanárához, Maár Bonifáchoz írt leveleiben fejti ki, hogyan jutott arra az elhatározásra, hogy életét a tudománynak szenteli.

„Már otthon eleget vizsgáltam magam, de nem volt bátorságom kimondani. Mindig utálatot éreztem olyan alakok és olyan szolgálatok iránt, amelyekben egy ember egy óriási állami gépezetben rugóként gyözködik. Szebben és hasznosabban fogom életemet használhatni, ha saját meggyőződésem szerint, kedvemre dolgozhatok. Hazámért fogok tevékenykedni, szeretett ügyért fogok tudni dolgozni.” – írja szüleinek (Korompay 1969b: 116). Ez a szeretett ügy a nyelvhasználat. Több helyen is említi, hogy az első lökést Arwidssontól kapta, és elhatározása olyan erős, hogy már nem tud lemondani róla: „Azt választottam, amihez otthon nem volt elég bátorságom. És boldog leszek, ha követem hajlamomat, mert más megoldás nincs számomra.” (az apátnak 09. 30., Tervonen 2006: 89). „Ez, év vagy inkább elcsábítási, történetem. Napról napra mélyebben sülyeszte az el, s most már a méreg édesebb, hogysen visszalépést tehetnék, azért egészen elhatározám, magam e célra, romlásomra talán nem leszen. Teljes munkálati tervet dolgozám ki magamnak a következő évre, ha kivihetem, szép előmenetelt fogtam tenni” (egy barátjának 10. 06., SzÍj 141). „Túlságosan érdekelve vagyok a dologban, életpályámmá akarom tenni, ezért nem esik oly könnyen egy megkezdett munkát abbahagyni és könnyelműen hazasietni.” (szüleinek 10. 29., Korompay 1969b: 116). „Egy átlagember ritkán szenteli életét a tudománynak. Én elhivatottságot érzek erre, mert mást nem is tehetnék.” (szüleinek 09. 12. Tervonen 2006: 47).

Elhatározását tudatta Arwidssonnal is, aki örül, hogy a nyelvtudománnyal akar foglalkozni, Cavallius is gratulált a döntéséhez. „Számomra ez bizonyára nagyon hálás tudományterület. Tájékoztsad erről Castrént⁹ is.” – írja Claas Collannak 10. 26-án (Tervonen 2006: 103).

⁸ Villax Ferdinánd (1784–1857) 1826-tól zirci apát, édesanyja Reguly-lány volt. Az apát már korábban is támogatta rokona, Reguly Antal utazásait.

⁶ Stockfleth (1787–1866) Nils, norvég lelkész, misszionárius a lappok között, írt lapp nyelvtant, norvég-lapp szótárt, lefordította az Újszövetséget északi lappra.

⁷ Collan, Fabian (1817–1851) tanár, tudós, író. A finn nemzeti mozgalom aktív híve. Kiadott egy finn nyelvtant.

Szinte természetes, hogy leveleiben foglalkozik kutatásai finanszírozásának kérdésével is. Már október elején azt kérdezi szüleitől, lehetségesnek tartják-e, hogy valamilyen ösztöndíjat kapjon a magyar államtól. Továbbá arra kéri őket, hogy az apátnak írt levelét jelentessék meg a magyar sajtóban, hogy így az ország közvéleménye is megismerje és támogassa tudományos terveit. (Ez végül nem valósult meg, de – mint említettem – egy barátjának írt levele megjelent.) Maár Bonifácnak ezt írja: „Kérem, ajánljon engem az ország védelmébe. Ne hagyja védtelenül olyan fiát, aki életét neki szenteli.” (Korompay 1969b: 118). A részletes tárgyalás túlmenne e cikk keretein, de azért megemlítem, hogy Magyarország végül sok kitérő után, és megkésve, de támogatta Regulyt anyagilag. Emlegeti Kőrösi Csomát is, aki hazájának támogatása nélkül dolgozott.

Tisztában van vele, hogy felkészültsége még nem megfelelő: „Elismerem, hogy alapvető tanulmányaim hiányosak, gyönge vagyok bennük, mert sohasem foglalkoztam velük. De még nincs késő, hogy hozzáfogjak a tanuláshoz.” (Collannak 11. 06., Tervonen 2006: 114).

Ami mármost a majdani kutatás irányát és módszereit illeti, a vaasai levelekben sok helytálló megállapítás és elképzelés olvasható, de vannak bennük megalapozatlan állítások és tervek is. Néhány példa: „Tanulmányaimban mind a nyelvészeti, mind a néprajzi szempontokat figyelembe veszem, foglalkozom mindkettővel, hiszen olyan szorosan kapcsolódnak egymáshoz, elválasztásuk kárt okozna.” (Collannak 11. 06., Tervonen 2006: 114). Ehhez annyit tehetnénk hozzá, hogy a nyelvészet és néprajz összekapcsolása (az etnolingvisztika) évtizedeken át fontos szerepet játszott a finnugor kutatásokban. Jól látta Reguly az összehasonlító nyelvészet őstörténeti jelentőségét is: „A történelem vezetett engem az összehasonlító nyelvészethez, amely az egyetlen segélyforrás azoknak a korszakoknak a tanulmányozásához, amelyekből írásos hagyományok nincsenek.” (az apátnak 09. 30., Tervonen 2006: 92).

Ekkor még Dél-Oroszországba akar utazni, hogy oroszul és törökül tanuljon és hogy ott finn és magyar bevándorló törzseket keressen. (Maárnak 09. 30., Korompay 1969b: 118, és Schildtnek 11. 21., Tervonen 2006: 131). Szerencsére ezt a naiv tervét nem valósította meg. Naivitására vall az is, hogy több levelében is elmeséli az oului polgármestertől hallott fantasztikus történetet a Dalmáciában élő finnekről.

Szeretném még kiemelni a vaasai levelekből, hogy már ekkor komolyan készül a pétervári utazásra (Tervonen 2006: 29). Továbbá büszkén emlegeti, hogy mindenütt róla beszélnek. Sodakyläben a lelkész már tudott róla az újságból és nagyon örült, hogy megismerkedhetett vele (Tervonen: 2006: 106).

Itt említtem meg, hogy *Finlandi úti jegyzetek*-nek csak egy dátum nélküli füzet (a 30.) íródott Vaasaban, de nem tartalmaz személyes vonatkozású információt,

⁹M. A. Castrén (1813–1852) finn nyelvész, néprajzkutató, gyűjtőmunkát végzett számos uráli nép körében.

hanem csak könyvekből, újságokból kimásolt vagy kivonatolt részeket. Az említett kézirat végén van viszont két szüleinek készült dátumozatlan feljegyzés (talán levélfogalmazványok), és az egyikben ez olvasható: „Die Erinnerung von Vasa ist bittervoll, ich wollte sie aus mein leben gestrichen haben oder auf immer vergessen – hätte ich noch sollen ein Jahr da bleiben man hätte mich begraben” (= A Vaasara való emlékezés keserűséggel van tele, szeretném az életemből kitörölni, vagy örökre elfelejteni – eltemethettek volna, ha még egy évet ott kellett volna töltenem.) Mint a fentiekből talán kiderült a vaasai levelek összességükben nem támasztják alá ezt az abszolút negatív véleményt. Talán az ott-tartózkodás vége felé történt esemény magyarázza ezt a keserű megjegyzést.

Céлом az volt, hogy most a Reguly-év kezdetén képet adjak pályakezdésének egy-két momentumáról. Azt eddig is tudtuk, hogy az első lökést Arwidssontól kapta, de írásomból talán kiderült, hogy ebben Cavalliusnak is volt némi szerepe.

A vaasai tartózkodás jelentőségére, mint említettem Korompay Bertalan hívta fel a figyelmet (1969a, 1969b). Az ő gondolatait követve mutattam be ennek a néhány hónapnak egyes eseményeit és Reguly elhatározásának kialakulását. Az új pályára állás persze hosszú folyamat volt, nem korlátozódott a vaasai tartózkodás idejére, de a következő, 1841. május végéig terjedő időszakról semmilyen forrásunk nincs. Bár az a tény, hogy megtette a következő lépést és elutazott Pétervárra, arra mutat, hogy elhatározása ekkor is töretlen maradt.

Csúcs Sándor

Irodalom

- Hudi József (1984), Reguly Antal utazásai 1839-ben. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17 (1984): 401–412.
- Korompay Bertalan (1969a), Kuinka Antal Reguly löysi elämänuransa. Virittäjä 1969: 371–382.
- Korompay Bertalan (1969b), Reguly finnországi leveleiből. In: Finn nyomokon. A szerző saját kiadása. Budapest, 1989: 112–125.
- Szj Enikő (?), Reguly és a tudomány „zománca”. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tervonen, Viljo (1996), Válogatott írásai. Magyar–Finn Társaság, Budapest.
- Tervonen, Viljo (2006), Matkalla tutkijaksi. Unkarilaisen Antal Reguly'n kirjeitä vuosilta 1839–1840. (Szerkesztette és fordította Viljo Tervonen és Liisa Rumohr-Norio) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Voigt Vilmos (2012), Laestadius és Reguly kapcsolatáról. NyK 108 (2012): 165–180.

A finnugor nyelvrokonság megítélése a XIX. századi magyar sajtóban¹⁰

Reguly Antal emlékére

A szélesebb társadalmi igényeket kielégítő ismeretterjesztő lapok szükségessége már az 1830-as évektől kezdve megfigyelhető, a század közepére azonban a hetilapok alapításának száma figyelemre méltóan megnőtt. Az Arany János által szerkesztett *Figyelő*-nek 1860 novemberétől 1862 októberéig 156, a *Koszorú*-nak pedig 1863 januárjától 1865 júniusáig összesen 130 száma jelent meg, a hazai ügyek ismertetése mellett csak az utóbbiban körülbelül 700 külföldi vonatkozású, vagy idegen nyelvből fordított cikkel. Míg a *Szépirodalmi Figyelő* egy szűkebb olvasóközönséget célzó, intellektuálisabb lap volt, a *Koszorú* esetében már az alcímből (*Szépirodalmi s általános műveltség terjesztő hetilap*) és a bevezető írásból kiderül, hogy új lapját az irodalom központi szerepe mellett Arany színesebb tematikával, az ismeretterjesztés és népművelés szándékával, és a tágabb közönség számára kívánta elindítani: „e lapban dal és regényköltő a történetnyomozóval, műtész a bölcselővel, a kezdő tehetség a veterán íróval egyesülve lesz. [...] felette nagy a szükség oly lapra, mely közirodalmi és esztétikai kérdésekben s általában művelés dolgában biztos tájékozási pontokat nyújtson.” (MIKÓ, 1863, 2).

A kor sajtókiadási gyakorlatához igazodva mind a *Figyelő*, mind a *Koszorú* lap-számai a közel azonos időben megjelent folyóiratokra vonatkozó kereszthivatkozásokat tartalmaztak, sőt számos alkalommal vettek át írásokat például a *Budapesti Szemlé*ből, az *Akadémiai Értesítő*ből, a *Magyar Nyelv*ből és a *Nyelvtudományi Közlemények*ből (és természetesen számos külföldi forrásból, például az *Europa – Chronik der gebildeten Welt*ből). Mindebből látszik, hogy már önmagában e két lap tanulmányozása által betekintheünk a szélesebb korabeli sajtókommunikációba is. A tudomány és az irodalom a XIX. század derekán kibontakozó esszéírói gyakorlat révén összetalálkozott, hiszen ez a műfaj kínálta a legalkalmasabb formai keretet a művelt olvasóközönség tájékoztatására a legkülönbözőbb témákban.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy milyen volt a XIX. században a szélesebb (azaz a szűk tudós társaságokon túli) fogadtatása a – korabeli szóhasználatlaltal élve – *finn nyelvekkel* való rokonításnak, illetve mennyiben tükrözik ezt az Arany János által szerkesztett folyóiratokban teret kapó vélemények. Bemutatom, milyen narratívumokhoz, értékpreferenciákhoz volt hozzáférése a nagyközönségnek a sajtóorgánumokon keresztül, milyen kommentárokkal közvetítették a lapok szerkesztői

¹⁰ Jelen írás *Nyelvrokonság, műfordítás, népköltészet az Arany János által szerkesztett Szépirodalmi Figyelő és Koszorú hasábjain* című tanulmány (Tamás 2018) átirat, rövidített változata.

és szerzői az akadémia nyelvészeti eseményeit. A sajtóforrások alapján megvizsgálom, hogy igazolást nyer-e az a – finnugor nyelvtudomány történetével kapcsolatban gyakran ismételt, máig adathatalatlan – vélekedés, miszerint a „finnugor elméletet” a vesztes szabadságharc után egy újabb osztrák támadásként értékelte a megalázott, reményét vesztett magyar elit. Tetten érhető-e az éppen alakuló hazai finnugrisztika eredményeinek pro vagy kontra politizálása a *Figyelő* és a *Koszorú* írásaiban? Számolhatunk-e a – különböző intenzitással, de még működő – cenzúra befolyásával a nyelvrokonság-tematika kommunikálásával kapcsolatban?

Nyelvrokonság a Szépirodalmi Figyelő-ben és a Koszorú-ban

A magyar irodalmi nyelv megalkotása, a népi és az elit irodalmi stílus idealizált elegyének létrehozása és a külföldi irodalom recepciója a XIX. század derekán sok szálon kapcsolódott egymáshoz, az irodalom pedig „saját ügyének érezte” a nyelvtörténetre, nyelvrokonságra vonatkozó paradigmákat. Ez jellemezte még a XX. század első évtizedeinek tudományos szemléletét is. Az 1913-ban Ferenczi Zoltán főszerkesztésében megjelent magyar irodalomtörténet első fejezete Simonyi Zsigmond *A magyar nyelv eredete* című írása, amelynek első soraiban ezt olvashatjuk:

Minden nemzetnek legjellemzőbb tulajdona, legféltettebb kincse, legnagyobb büszkesége a nemzeti nyelv. S a nyelvvel oly szoros kapcsolatban vannak a népnek lelki tulajdonságai, művelődése mozzanatai, s különösen az irodalom fejlődése, hogy az irodalomtörténet bevezetésében méltán foglalhat helyet a nyelv eredetének és történetének vázlata. (SIMONYI, 1913, 1.)

Az 1880-as évek elején lezajlott, „ugor–török háború” néven ismertté vált tudományos vita Simonyinál „ugor–török irodalmi harc”-ként szerepel, demonstrálandó, hogy nem a nyelvészek belső vitájának tekintették csupán, hanem szélesebb körre tartozó és irodalmi érdekeltségű ügynek (SIMONYI, 1913, 41.). A XIX. században alapított irodalmi és közéleti folyóiratok folyamatosan tudósítottak a nyelvészeti kutatások eredményeiről, a *Magyar Nyelvészetben*, a *Nyelvtudományi Közleményekben* megjelent fontosabb írásokról, és általában az akadémia jelentősebb nyelvészeti tárgyú eseményeiről. A nyelvészet, úgy, mint a magyar nyelv fejlesztésére, oktatására, és úgy is, mint a nyelv történetének, rokoni számainak feltárására hivatott diszciplína, erősen hatott az irodalomra. A nyelvészet és az irodalom (mint tudománysszakok) szoros összefonódása a XIX. század második felében érhető, hiszen mindkettő fókuszában a magyar nyelv – akkoriban erősen nemzeti – ügy állt. A népnyelv¹¹ és a népköltészet felemelése is ebben a korszak-

¹¹ A népnyelv meghatározását Tolcsvai Nagy Gábortól kölcsönözöm, és tanulmányom egészében ebben az értelemben használom: „népnyelv mint a magyar nyelvjárások teljessége, illetve egy abból

ban vált központi ideológiává, jöllehet, már a korábbi századokban is megfogalmazódott ennek szükségessége, miként a népkarakterológia népköltészet általi vizsgálhatósága is. Már Sylvester János XVI. századi *Újtestamentumának* egyik jegyzetében megtaláljuk ennek az elvnek a megfogalmazását: „melyekben [értsd: a virágénekekben] csudálhatja minden níp az magyar nípnek elmíjinek éles voltát az lelísben, mely nem egyéb, hanem a magyar poézis” (idézi SIMONYI, 1913, 1.). A XVIII. század második felétől kezdődően elindult, majd a XIX. század folyamán kiteljesedett az a felfogás, miszerint a nemzet és a nemzeti nyelv léte feltételezik egymást (szemben a korábbi természetes nyelvi, nemzetiségi sokszínűséggel, és a latin nyelvhasználat közéleti szerepének természetességével). A magyar nyelv státuszának emelkedésével egyszerre teremtődött meg a nyelvújításnak, a nyelvművelésnek, az irodalom népiességen keresztüli megújításának feltétele és szükségessége, továbbá a műfordítás elvi alapjainak a felállítása. Ennek köszönhetően a nyelvi (és nyelvészeti), irodalmi, esztétikai diskurzusok áthatották és nagyban meghatározták a korszak szellemi életét. A nyelvi/nyelvészeti problémáknak, vitáknak tehát természetes „lelőhelye” egy XIX. századi irodalmi folyóirat. A nyelvészeti és irodalmi kérdések szoros kölcsönhatását Arany is több alkalommal megfogalmazta. A *Figyelő* egyik számának első írását így vezeti be: „Van-e helye széptani folyóiratban e nemű fejtegetésnek? A kérdésre egy másik kérdésben adok feleletet. Szükséges-e, hogy a szép tudományokkal, kivált pedig a költészettel foglalkozó egyén a nyelv sajátágiba is minél avatottabb legyen? (...) Igen.” (ARANY, 1861a, 593.)

Az egyes nyelvrokonítási elméletek sosem egymást élesen váltva, hanem nagy időbeli átfedésekkel, egymás mellett léteztek tovább. Jól példázza ezt a XVIII. század közepétől a magyar értelmiség köreiben terjedő, a sémi és hun nyelvrokonítás mellett egyidejűleg életképes elképzelés, miszerint a magyar egyik nyelvnek sem leszarmazottja, maga is egy ősnyelv. A XIX. század egyik polihisztoraként számon tartott Brassai Sámuel – a *Szépirodalmi Figyelő*ben olvasható írásában – is a magyar nyelv eredetisége mellett érvel, szembe állítva azt a „nyugati, származtatott, zagyva nyelvek”-kel.¹² A társtalanul, a nyelvi szigetként létező magyar nyelvről nyilatkozott jóval később még Kazinczy is: „A mi nyelvünk, anya, leány ’s ismert rokon nélkül, úgy áll a’ több Nyelvek között, mint a’ Phoenix.” (HEGEDŰS, 1998, 386). A XIX. század közepén a nyelvtörténet és az összehasonlító nyelvtudomány elméleti és módszertani keretei is képlékenyek voltak még, a finnugor eredet pedig könnyebben összefonódhatott, pontosabban jól megfér a hun és türk rokonsággal. Tény, hogy a nyelvrokonság Arany két folyóiratában nem

már a XIX. században elvont általánosabb magyar, paraszti nyelv(változat)” (TOLCSVAI NAGY, 2010, 15.).

¹² „Az etymologia zsarnok hatalma hasznos, sőt kikerülhetlen szükséges lehet azokban a nyugati, származtatott, zagyva nyelvekben : de biz’ a miénk eredetiségiről csakugyan tarthatunk valamit e tekintetben is...” (BRASSAI, 1862, 130.)

tartozik a központi jelentőségű témák közé, azonban az akadémiai hírek, a finnugor népek népköltészeti anyagának bemutatása, az irodalmi és népi stílussal, műfordításokkal foglalkozó írások révén – még ha csak egy-egy rövid megnyilatkozás, elejtett vagy közbeszúrt megjegyzés erejéig is – betekintést nyerhetünk abba, hogyan vélekedett a korabeli értelmiség színe-java a finnugor nyelvrokonság kérdéséről. Arany kiegyensúlyozottságát mutatja, hogy a sértő hangnem és a negatív szélsőségek kizárásával ugyan, de a legtöbb kérdésben szembenálló nézeteket, nyilvános vitákat is közölt. Pro és kontra vélemények fogalmazódtak meg a nyelvújítás sikerességéről, az irodalmi művek fordításáról vagy zenei, színházi események fogadtatásáról. Ezt a kiegyensúlyozott személetet hangsúlyozza Riedl Frigyes a következőképpen:

A közönség izlését minden pedánság nélkül nevelni, szigorúan bírálni a nélkül, hogy a bíráló egy klik szolgálatába szegődnék, vagy a szerzőt sértené: ez volt a két lap kitűzött és bizonyos fokig (a mennyire a rövid idő és a viszonyok korlátai megengedték) el is ért célja. Arany személyisége különben is igen alkalmas volt ily bíráló tisztre: szelíd, de határozott modora, az utánérzés, a sympathia tehetsége nagy költői tudatossággal párosulva, izlése meg tapintata egyaránt arra hivatották, hogy a szépirodalomban judex curiae legyen. (RIEDL, 1887, 249)

A *Figyelő* és a *Koszorú* kiadásának időszakára a finnugor nyelvek és népek kutatásában minden korábbinál jelentősebb eredmények születtek, tragikusan korán bekövetkezett halála miatt Reguly már a pályája végére is ért. Utazásairól, már-már emberfeletti teljesítményéről, tárgyi és szellemi hagyatékáról gyakran szó esett tudós és tágabb értelmiségi körökben, életművéről tudósítottak a hetilapok is. A *Vasárnapi Ujság*ban többek között Ipolyi Arnold emlékezett „... nyelvészetünkre és őstörténetünkre nézve korszakot alkotó híres [...] tudós utazónk...”-ról, Arany János már a *Koszorú*ban is nagy figyelmet fordított arra, hogy Reguly munkásságának kellő visszhangot adjon. A Reguly Antal hagyományai című sorozat indítójaként *A vogul föld és nép* (1864) címmel, Hunfalvy Pál szerkesztésével és feldolgozásával megjelent kötetéről a *Koszorú* nagy részletességgel, folytatásokban három egymást követő lapszámban számolt be.¹³ Arany a későbbiekben is elismeréssel adózott Regulynak (pl. AJÖM XIV, 1974, 119., 127.¹⁴, 558.¹⁵)

¹³ *Koszorú*, 3, 2, 1865. január 8., 42–44.; 3, 3, 1865. január 15., 64–66.; 3, 4, 1865. január 22., 90–91.

¹⁴ 818/1865. Titoknoki jelentés az akadémia 1864–65. évi munkálkodásáról; Függelék a főtítkári jelentéshez.

¹⁵ 683. Főtítkári jelentés.

Ebben a korszakban, az alapos gyűjtőutaknak köszönhetően valósult meg a különböző finnugor és török nyelvek részletes leírása, és ezzel párhuzamosan egyre pontosabb összehasonlító módszerek kidolgozására nyílt lehetőség. Arany egy-egy megnyilatkozásából kiderül, hogy tisztában volt a nyelvhasználat korszerű alapelveivel, tudniillik a rendszerszerű összefüggések szükségességével, szemben a korábbi időkre jellemző, hasonló hangzás alapján történő kísérletezéssel.¹⁶ Arany a *Szépirodalmi Figyelő*ben és a *Koszorú*ban több alkalommal is pellengérré állította az amatőr módon nyelvészkedőket:

De ha végig tekintünk e 70-80 évi működésén, s Révay magasságából le, egészen az „Ugornya = ugorj na!” vagy „Mármaros = már ama rosz”-féle nyelvészkedőkig: sajnálattal veszszük észre, hogy csaknem minden figyelem, érdek, szenvedély, törekvés, kutatási szomj a szavak teste körül forog; a mi azoknak, s így a nyelvnek is, szelleme volna, a szavakkal élés, igaz magyarosság a kifejezésekben, a helyes, az ékes syntaxis, aránylag mellözöttnek, művelés nélkül hagyottnak mondható. Az etymologia, szokott, nyelvtani értelmében: „szófejtés, szónyomozás” többnél több vizsgálatot s amúgy vaktában találgatót vonza körébe... (ARANY, 1861b, 577.)

[...] rázzuk fejünket az oly nyelvészkedésre, mely valami szót a legközelebb álló, legkönnyebben kisüthető rokon hangzás útján akar elemezni. Ha a „valljon” semmi egyéb, mint amaz ige parancsolója: akkor bizonyosan Mármaros is helyesen van így értelmezve: már ama rosz, vagy Ugornya helység neve így: „Ugorj na!” mert egy ott folyó patakon párduczos őseink átugrottak. Az ily nyelvészkedés, szerintünk, a grammatizálás primitív korába való. [...] a *Koszorú*, midőn következetesen a vajonhoz ragaszkodott, ezt nem valami öntudatlan állapotban cselekedte, hanem legalább is annyi megfontolással s minden esetre helyesebb nyelvészkedési methodus szerint járt el, mint azok, kik a „vajon”-nak, csupán vaj ize miatt, nem barátjai. Egyébiránt a mit elmondunk, nem új dolog: olvastuk már ezelőtt is, még pedig nem „ugornya”-féle etymologusoknál (ARANY, 1865, 570–571, 572.)

A finnugor nyelvtudományról, és XIX. századi nagy képviselőiről nemcsak Arany, de általában a korabeli értelmiség sem nyilatkozott negatívan. Az irodalmi és divatlapokban lehetőség volt nyílt vitákra, vélemények ütköztetésére, de nem találkozni olyan nézetekkel, miszerint a finnugor nyelvrokonság egy újabb támadás, vagy legalábbis fricska lett volna az osztrák politika részéről. A *Vasárnapi*

¹⁶Arany jártasságát a nyelvtudományban az is bizonyítja, hogy a vajon szócska helyesírásáról keletkezett vitában érvelésébe a hangfejlődési tendenciákat is bekapcsolta, rokon nyelvi példákkal egyetemben (*Koszorú*, 3, 24, 1865. június 11. 571–572.)

Ujság egyik írója éppen a kor egyik legjelesebb finnugristájának, Budenz Józsefnek a munkásságát értékelte magyar dicsőségként, csípős humorral fűszerezve:

nemcsak anyanyelvére, de születésére is nézve német a nagy Németországból, s nyelvünket csak férfikorában ismerte meg s kezdte tanulni, mivelni, tudományos vizsgálat tárgyává tenni – e nyelvet, melynek ma egyik első rangu művelője s közvetítője az európai tudományossággal. Oly hódítás, melyre valóban büszkék lehetünk. Egykori erőszakos germanizátorainknak valamit visszaadtunk a kölcsönből, Budenz (önkéntes) megmagyarításával. (KÚNOS, VU 1872/17, 1.)

A korszak másik jeles nyelvésze, Hunfalvy Pál, aki *Reguly* hagyatékának is gondozójává lett (még Munkácsi Bernát előtt), mind saját kutatásaival, mind a *Reguly* kéziratok kiadásával kapcsolatban a figyelem középpontjába került. A *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú* is folyamatosan közölte és méltatta kutatásait, akadémiai előadásait, publikációit, sőt, közölte teljes írásait. Amikor a korabeli értelmiség viszonyulását vizsgáljuk a finnugor nyelvrokonsághoz, természetesen figyelembe kell venni, hogy az 1880-as évek elején kibontakozó ugor–török vita előtt a kétféle származtatás nemigen került egymással ellentétbe, az altáji jelző alatt összekapcsolódott, sőt, a hun rokonsággal is békében megfér (mint ahogy Sajnovicsnál is lehetett tapasztalni). Ezzel összefüggésben a korabeli tudományosságra jellemző volt, hogy a török (de akár iráni és más ázsiai), továbbá finnugor nyelvekben való jártasság együtt járt: Munkácsi Bernát egyetemi tanulmányai alatt Budenz Józsefnél nemcsak finnugor nyelveket, hanem például jakutot is hallgatott, Vámbéry Árminnál pedig csuvas nyelvi tanulmányokat folytatott. Az utóbbi szeminárium különlegessége pedig az volt, hogy a csuvas nyelvet Vámbéry a finnugor-kutatás egyik emblemikus alakjának, *Reguly* Antalnak helyszíni nyelvészeti jegyzetei alapján tanította (KOZMÁCS, 2012).

A török és finn rokonság összekapcsolódását a köztudatban jól példázza számos, a *Figyelő*ben és a *Koszorú*ban megjelent írás is, amelyekből itt mindössze két példát idézek:

A hasonlító nyelvészet s a történelmi kritika fáklyájával keresi hát szerző nemzetünk eredetét s mintegy hét íven összeállítván és megbírálván az eddigi nyomozásokat a következőkben állapodik meg, mint végeredményben: A nyelvek vallomásából kibizonyodik, hogy a finn, ugor és török nyelvek együtt valaha egy köznyelvet tettek, melynek népe hasonlóképp egy közös, még magában meg nem oszlott nép vala. Idő multával ama közös nyelvű népnek egy része, a török nyelvű nép elvált, mely aztán mintegy magában folytatta népi és nyelvi szaporodását. Együtt maradának még a finn és ugor nyelvek; sőt lehet, hogy ezek együtt hagyják oda az eredeti fészket s ugy történt az első elválás. [...] Az ugor népek is hunugur (*Journandesnél*)

[sic!] onogur, unnugur (Priscusnál), ogor (Theophylactusnál) stb. név alatt csakhamar ismeretessé váltak. Jelen időben a nyelvek tanúsága szerint, a votják, szürjän (perm), mordvin, magyar, vogul és osztyák nyelvek teszik az ugor nyelvcsoportot...¹⁷

Az akadémia nyelv- és széptudományi osztályának közelebbi hétfőn (jan. 16.) tartott ülésében Hunfalvy Pál rendes tag tartott előadást, Koskinen finn író munkáját ismertetvén: „a finn faj régisége” címűt. A munka a finn faj elnevezés alatt az egész altáji törzset befoglalja, következésképpen szól nem csak a sajátképi finn ágak eredetéről, hanem az ugor, (magyar, vogul, osztyák, mordvin) és türk ágazatokról is; a hunnokat is az ugor családhoz számítván. Alapja e nyomozásoknak első helyen a hasonlító nyelvtudomány, azután a mondai és történelmi emlékek.¹⁸

A kor polihisztora, Brassai Sámuel élesen megfogalmazott kritikáiban előfordultak sarkosabb vélemények, negatív értékítéletek, ám Arany ezekben az esetekben szerkesztői megjegyzésekben kinyilvánította, ha saját véleménye ettől különböző volt.¹⁹ Mindazonáltal, amikor Brassai pejoratív megjegyzésekkel illetve a nyelvészek igyekezetét, az sem a finnugor nyelvrokonsátnak volt címezve, sőt, mint az alábbi idézetben látni fogjuk, nemcsak a pozitív álláspontok, de még a negatív kritikák is összefűzték a finn és a török nyelveket. Brassai alábbi, a finn és török nyelvet együtt emlegető kritikája a nyelvújítás túlkapásai és az idegen hatások ellenében íródott:

Még oly nép is, mint például az orosz, a mely csaknem egészen idegen forrásból meríti műveltségét, s a külső szokások és fogások elsajátításában rendkívüli hajlékonysága van, még az is tisztán megőrzi nyelvét minden külfolyástól, idegen elemmel való megvesztegetéstől. Ellenben *oly népek, melyek különben bajosan tanulnak, a melyeknél a műveltség leglassúbb lépéseket tesz előre, legkönnyebben hagyják prédára nyelvöket*, leginkább ki engedek vetközni eredeti formájából. *Példa reá mongol, finn, török, perzsa*; mind azok a nemzetek, a melyekkel tudós philologusaink atyafiságot akarnak kötni. Ez ellen ugyan semmi kifogásom sincs; de hogy az a vonás, a mely nyelveink elkorcsosulásában áll, ne fűzze szorosabbra a rokonságot, lelkemből óhajtom. (BRASSAI, 1861b, 435.) [Kiemelés: T. I.]

A két folyóirat több ezer oldalnyi kitévő anyagában két olyan megjegyzést találtam, amelyben arra történt utalás, hogy vannak olyanok, akik felsőbbrendű-

¹⁷ *Koszorú*, 2, 10, 1864. március 6., 234.

¹⁸ *Koszorú*, 3, 4, 1865. január 22., 94.

¹⁹ Lásd pl. *Szépirodalmi Figyelő*, 1, 30, 1860. május 30., 466., 467.

séggel, lenézően és bosszankodva viszonyulnak a nyelvrokonsághoz. Az első mindössze egy zárójeles közbevetés: „finnek, (kiket sok ember lenéz)”, Hunfalvynak a finnek történetírásáról szóló tudósításában jelent meg a *Vegetes* rovatban.²⁰ A második eset pedig egy, eredetileg a *Nyelvtudományi Közleményekben* megjelent cikk bevezetőjének részlete, a finn tudós, Ahlqvist tollából. Ebben azt sérelmezte, hogy Magyarországon a „finn rokonság heves ellenzésre talál”, azonban konkrétumokat, neveket nem említ.²¹ Annyi bizonyos, hogy ez az „ellenző” tábor a *Figyelő* és a *Koszorú* számaiban olvasható írásokból nem kapott megerősítést. A későbbi évtizedekből sincs arra vonatkozó bizonyíték, hogy Arany János tagadta volna, vagy negatív kritikával illette volna a magyar nyelvtörténet finnugor eredetre vonatkozó eredményeit. Barna Ferdinánd tanulmányáról írt bírálataiban kifejezetten azt nehezményezte, hogy a tanulmányíró úgy tesz, mintha a finnugor nyelvrokonság még bizonyításra szorulna, holott az értelmiség már tényként tekint rá, mit „irodalmunkban nem tudom, – írja Arany – hogy valaki tagadna többé”²². A tudománytörténetben és a köztudatban egyaránt török–ugor háború néven híressé vált tudományos „párbaj” egyik főszereplője, Vámbéry Ármin maga is elismerte a magyar nyelv finnugor eredetét. A vita – néhány személyes érzelmi indíttatású kilengéstől eltekintve – nem is az eredetről, hanem egyes részletkérdésekről, etimológiákról szólt. „Ki a magyar és finnugor nyelvek közötti viszonyt némi figyelemre mutatja, meg fog győződni, hogy a török–tatar nyelvekkel rokonság csak második fokú, és hogy a magyar első fokon csak a finnugor nyelvekkel, mégpedig a vogul nyelvvel áll, legközelebbi kapcsolatban” (VÁMBÉRY, 1870, 114.). A finnugor és a hun eredet azonban Aranyánál még a későbbiekben is előfordul, egyazon íráson belül is, minden arra utaló jel nélkül, hogy a kettő kizárná egymást. Mindazonáltal, a magyar nyelv eredetével kapcsolatban mindig egyértelmű a finnugor kontextus, a hunok inkább az „ősvallás” nyomozásával kapcsolatos fejtegetésekben tűnnek fel.²³ A nyelvrokonsággal kapcsolatos viszonyulások retrospektív értékelésénél tehát figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a hun és a finnugor kapcsolatok sokáig nem álltak oppozícióban egymással, éppen ellenkezőleg, egy

²⁰ *Koszorú*, 2, 26, 1864. december 25., 618.

²¹ *Koszorú*, 2, 11, 1864. március 12., 257.

²² A teljes szöveg:

„Tisztelt Osztálytitkár Úr! Barna Ferdinánd I. tag értekezését „A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre” az akadémiai Értekezések során leendő kiadásra méltónak ítélem, mint a mely II. részében igen érdekes és sok újat tartalmazó összehasonlítást teszen a finn költészet – különösen a Kalevala – s a magyar, jelesül a székely népköltészet között; III. részében pedig a finn hitrege istenségeit a magyar népi hagyományokban elég szerencsésen nyomozza. Kevésbé! sikerültnek tartom az I. részt, melyben felette sok beszéd fordítatik az altáji hasonlító nyelvtudomány [itt a finn nyelvrokonságra vonatkozóan értendő] szükséges voltának bizonyítására, mit irodalmunkban nem tudom, hogy valaki tagadna többé.” [Jelzete: irod. Levelek] [Felzeten [sic] Gyulai írásával: Vettem oct. 28-án, 70/1870 sz.] [GYULAI PÁL OSZTÁLYTITKÁRHOZ] (AJÖM XI., 1974, 385–86, 450. számú szöveg)

²³ Például *A magyar nyelv eredete, rokonsága, ősi állapota* című írásában (AJÖM X, 1962, 450–452.).

családba fonódtak. És nem csak magyar viszonylatban. A külhoni tudományosság a XVII. században a finn és hun kapcsolatára is felfigyelt, ahogyan Simonyi Zsigmond Martin Fogelt idéző sorai tolmácsolják:

Mivel emlékeztem, hogy a magyarok hajdan Scythiából költöztek Pannóniába s hogy a hunnokot H és F hangcserével, amely nem ritkaság, másképp finneknek is nevezhették (Hunnos potuisse alias ex H et F permutatione non insolente dici Finnos) [...] és minthogy Marcellinus (Hist. 31. könyvében) a hunnokról ugyanazt beszéli, amit Tacitus a finnekről, elkezdtem gondolkodni, nincs-e talán valami rokonság a finn és a magyar nyelv között. A szavakban aztán nagy rokonságot találtam, de még sokkal nagyobbat, mikor Molnár Albert magyar nyelvtanában s a finn szentírásban figyelmesebben vizsgáltam mind a két nyelvnek hangsajátságait, a névszók ragozását és nemeit s végre a beszédnek szerkezeteit. És így szerencsésen fölfedeztem, amit előttem tudtomra senki se vett észre, hogy a magyar s a finn nyelvet egymással nagy rokonság köti össze.” (SIMONYI, 1913, 5.)

Arany akadémiai jelentéseinek áttanulmányozása alapján is egyértelműen pozitív viszonyulás mutatható ki. Ezekben az írásokban a finnugor nyelvtudomány eredményeit a magyar tudomány sikereként könyveli el, ami a hazai tudományos élet színvonalát olyan magasra emeli, és méltán érdemli meg a nyugati tudósok körök figyelmét és elismerését.

Megjelent, az osztályt illetően, a Magyar Nyelv szótára II. kötetéből az 5-dik, egyszersmind a III. kötetből az 1–5 füzet Czuczor és Fogarasi János szerkesztése alatt; továbbá az Évkönyvekből a XII-dik, vagyis Reguly hagyományainak I-ső kötete: A Vogul Föld és Nép külön címen, Hunfalvy Pál által dolgozva. *E kötetben találjuk Reguly nagy és fáradhatatlan gonddal tett gyűjtéseit a vogul és osztják népek közt, melyek ily terjedelemben, ily eredeti anyaggal és színnel alkalmasint egyetlenek az európai tudományban.* A mondott kötet lehetőleg egybegyűjti, a mit a vogulokról Reguly előtt tudtunk; azután közli Reguly észrevételeit a vogul földről és népről, melyeket a kidolgozó más régibb és újabb utazók, különösen Ahlquist [sic] finn tudós észrevételeivel világosít föl. Majd a vogul mondák és énekek következnek, eredetiben és magyar fordításban, melyek annál érdekesebb új világba vezetnek, mert a kötet harmadik szakasza azt deríti föl, hogy a magyarok és vogulok együtt az ugor népcsoporthoz tartoznak s hajdanán az Irtis mellékein egymásnak határosai voltak. – De Reguly emlékére nemcsak az örökíti, a mit Hunfalvy Pál kidolgozása közöl; hanem Budenz József csuvasz és cseremiszi tanulmányai is, melyek alapját leginkább Reguly jegyzetei teszik. *Mind ezek utazónknak nemcsak erőfogyasztó szorgalmát,*

hanem kitűnő élességét is bizonyítják, minélfogva Reguly nem utolsó helyet érdemel a jeles felfedező utazók közt. [„FÜGGELÉK A FŐTITKÁRI JELENTÉSHEZ” az 1864 jan. 25-től 1865 dec. 4-ig terjedő időszakról] (AJÖM XIV, 1974, 126–127) [Kiemelés T. I.]

A „nyelvtudományi nagyjutalomról” szóló beszámolójában Arany hangsúlyozta, hogy Hunfalvy Pál a *Kondai Vogul Nyelv* című munkájával (1872) „egy eddigélel előttünk ismeretlen nyelv világába tekinthetünk, s ami ránk nézve fő, oly nyelvébe, mely a magyarhoz közel-rokonnak bizonyult be.” Továbbá:

E munka [...] hosszan tartó fáradságos tanulmány gyümölcse, alapos kutatások eredménye [...] a magyar összehasonlító nyelvtudomány anyagát tetemesen szaporítva, annak sikeres buvárlatát jóval megkönnyítette, [...] a magyar tudományosságnak nem csekély tiszteletet fog szerezni a külföld előtt is. (AJÖM XIV, 1974, 477.) [Kiemelés: T. I.]

A nyelvtudomány mezején bennünket legközelebb a magyar s ezzel rokon nyelvek tudománya érdekel. Nemcsak azért, mert az Akadémia már létét is ez eszmének, a magyar nyelv kiművelése eszméjének, köszöni [...] hanem a kiváló szerepnél fogva is, mely ez által nekünk jut osztályrészüln a tudományos világ concertjében. Az áltái hasonlító nyelvtudomány mezején egyik nyugoti nép sincs, se hivatva, se képesítve oly eredményekhez jutni, mint épen mi – bár eddig csupán egy-két nyelvtudósunk buzgalma által – már is eljutottunk. A vogul, a cseremiszi, a mordvin stb. nyelvben tett magyar kutatások már is előbbre vitték az áltái nyelvek tudományát; ez évben pedig, a nyelvtudományi bizottság aegise alatt, fáradhatatlan tudósunk Hunfalvy Pál, kinek múlt őszi felszólamlása a londoni congressuson meglepte a nyelvész világot, az osztják nyelv grammatikáját és szótárát búvárlotta és adta ki, fordított és eredeti szövegekkel kísérve; Budenz József szintén második kötetét magyar–ugor összehasonlító szótárának. [...] Ily munkálkodás képes lesz a nyugaton, még tudós körökben is, megrögzött annyit tévedést, fajunk nyelvünk, s az egész áltátság irányában, helyre igazítani: s a világhódító árja gőgöt, mely nyelvünket épen formagazdagságáért, a fejletlenebbek, – fajunkat a fejlődésre nem is képesek közé sorolja, mérsékeltebb véleményre hangolni. (AJÖM XIV, 1974, 530.) [Kiemelés: T. I.]

Az idézett szövegből kitűnik, hogy az uráli nyelvrokonság kutatását az „árja gőggel” szembeni nemzeti önértékelés növeléséhez és az európai népek megbecsülésének kivívásához tartotta Arany János kitűnő eszköznek – ellentétben azzal a retrospektív vélekedéssel, hogy a finnugor nyelvrokonságot németek vagy osztrákok erőltették a magyar tudományosságra negatív (ideológiai) szándékkal. Hogy pontosan mi lehet az oka annak, hogy a későbbi időkben kialakulhatott olyan

vélemény, miszerint Arany János szemben állt a „finnista” tudósokkal, nehezen kideríthető. Szépirodalmi munkáinak lehet ebben része, ám az irodalmi kreativitás, a kor által preferált hun tematika felhasználása senkit nem jogosít fel erre. Arany tudományos és publicisztikai szereplése ellentmond minden olyan közreműködésnek, amit a finnugor ellenségkép alakításában és erősítésében neki tulajdonítanak. Az utóbbi években Szeverényi Sándor tanulmányai (SZEVEÉNYI, 2015, 2018) alaposan feltárták a „finnugor mítosz” és a vele kapcsolatos összeesküvés-elméletek folklór jellegű narratívumait, amelyek egy része az állhír kategóriájába sorolható, mint a következő két, az interneten is terjedő példa. Szűzségét és állítólagos forrásának tartalmát Szeverényi tanulmányából idézem (2015, 134–135.):

Nem hallgathatom el a nagy szellemi bajkeverő Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál nevét, aki az 1848–1849. évi szabadságharcunk leverése után megkezdte a magyar történelem átírását és meghamisítását. Hunsdorfer a Magyar Tudományos Akadémia dolgozójaként egyszerűen elégette a neki nem tetsző dokumentumokat, amiért ellentétbe került Arany Jánossal is. Arany János nem bírta elnézni, hogy mi folyik a tudományos akadémián, állását otthagynya inkább hazaköltözött Nagyszalontára.²⁴

Arany János lemondásának (aki az Akadémia titoknokaként nem tudta a titkot magában tartani), egyik oka, éppen Paul Hunsdorfer égetési tevékenysége volt, aki elhamvasztatta Szentkatolnai Bálint Gábornak az akadémiahoz benyújtott nyelvészeti értekezéseit.

(Az égetés tényét Bártfai Szabó László leveleiből tudjuk, ő írja le, hogy Bálint Gábor kutatási eredményeit Hunfalvy az irodájába kérte, és ott, mint égetnivaló sületlenséget beosztottjával elégette.)²⁵

Ezekben a narratívumokban visszatérő tematikus elem a XIX. századi magyar értelmiség „finnugor-ellenessége”, amelynek emblematikus megtestesítői Arany János és Jókai Mór.²⁶ Az irodalomtörténeti és finnugrisztikai kutatások máig adósak annak részletes feltárásával, hogy Arany János milyen véleményt képviselhetett nyelvünk finnugor nyelvcsaládba sorolásával kapcsolatosan. Az a néhány kutatói vélemény pedig, amely a folklórban terjedő, a valós eseményeket teljesen nélkülöző vagy téves értelmezésen alapuló narratívumokat ellensúlyozhatná, szin-

²⁴ <http://www.zalamedia.hu/sovidek/konyvbem/konyv05.htm> (sic!) (i.m. 134.) alapján.

²⁵ HALASY–NAGY É.N. (i.m. 135.) alapján.

²⁶ Jókainak számos, a finn, és főként a lapp nyelvrokonokat negatív színben feltüntető írása ismert. Mindemellett, tudomásom szerint ő sem tagadta a finnugor nyelvrokonság tényét, az „atyafiak”, leginkább a lappok külleme, kulturális és társadalmi fejlettsége „borzasztotta el”. Ő, és számos más író megfogalmazta azt a nézetet, miszerint a lappok a zord földrajzi környezet miatt „korcsosultak el”. (Lásd például: JÓKAI, 1990, 7–21.)

tén nem köthető össze egyfajta egységes állásfoglalással. DOMOKOS Péter (1998, 120–127), KOVÁCS Sándor Iván (2001) és SZEVEÉNYI Sándor (2015) is leginkább Arany konkrét álláspontjának hiányáról, vagy legalábbis a finnugor kérdéshez való egyenetlen hozzáállásáról írnak a forrásokban rendelkezésre álló néhány töredékes információ alapján. A kutatói véleményekben is megfogalmazódik tehát, hogy: „az ugor–török nyelvészeti háború előtt a maga rendkívüli szépirodalmi tekintélyével a Buda halálát (s benne a Csodaszarvas-regét) álmodó Arany János is török« oldalon áll”, és „a Figyelőben és a Koszorúban mindkét tábort beszélteti, de szíve és ihlete Székéthyhoz húzza, Vámbérynek pedig szinte minden lépéséről tájékoztat folyóiratai hírvonatában.” (KOVÁCS, 2000, 71.)

A *Koszorú* megszűnése után bő 10 évvel keletkezett az a néhány rímbe szedett rövid passzus, „akadémiai papírszelet”, leginkább széljegyzet, amelyekben Arany részéről ténylegesen megfogalmazódnak a nyelvtörténeti eredmények negatív kritikái. Ezeket a konkrét forrásokat is legalább kétféleképpen magyarázza az irodalomtörténet: Kovács Sándor Iván szerint ezek eufemizáló, szó szerint „kedves” és „csipkelődő” írásai Aranyaknak, míg Domokos Péter a csalódott és kiábrándult költő megnyilatkozását látja bennük (KOVÁCS, 2000, 33.; DOMOKOS 1998, 125.). Ezekkel a magyarázatokkal az a probléma, hogy Arany sorait kiragadják eredeti kontextusukból. Ezek az ironikus versek ugyanis nem a finnugor nyelvrokonság ellenében fogalmazódtak meg, sokkal inkább a szláv jövevényszavak magas számarányának okán.

(A' hogy' indult a nyelvészet árja:

Árpád nyelve csak ferdített árja !

*

Ez után már hát hiába

Küldtök vissza Ázsiába :

Illünk az orosz igába,

A nagy Szláviába.)

(AJÖM XI, 1968, 899.)

A fenti idézet nem is értelmezhető a finnugor nyelvrokonság kontextusában, hiszen Munkácsi Bernát *Szláv jövevényszók* című írása ihlette. Hasonlóan reagált Arany (az egyébként finnugor ellenes nézeteiről és a „halzsíros” jelző feltételezett kitalálójaként ismert) Szarvas Gábor egyik írására, amelyben számos magyar szót szláv töre vezetett vissza. A tanulmány végén Arany következő zárójeles megjegyzése áll: „(Jó, hogy mindezeket csak most tudom. Mert ha fiatal koromban verték volna fejem be, soha sem lett volna belőlem – tót író.)” (AJÖM XI, 1968, 899.) Míg Arany a szláv jövevényszavak kérdésében negatívan reagál, Munkácsi finnugor etimológiai esetében elismerést kifejező kézjegyeire bukkanhatunk, mint pl. a következő szótörténeti fejtegetés részlete utáni zárójeles megjegyzésben: „a

finn -m végzetnek épp úgy állhatna szem közt a magyar -ő, eredetibb -ev, -őv véghang, mint ezekben: kígyó, velő, ha e finn alakokhoz viszonyítjuk: kaljame és ytime. (*Changez! marche! Meggyőző hasonlóság!*)” (AJÖM XI, 1968, 899.) [Kiemelés az eredeti műben.] Arany Budenz nevére írt, illetve Budenz más elveket valló tanítványát, Bálint Gábort említő epigrammáit szintén a finnugor-ellenessége megnyilvánulásaként, mintegy konkrét „fegyvertényként” szokás idézni:

Budenzhez.

Igazi vasfejű székely a Bálint:

Nem arra megy, amerre Hunfalvy Pál int.

(1878.) (AJÖM VI, 1952, 146. /Akadémiai papírszeletek/)

(Bálint Gábor röpiratára, melyben panaszosan kikelt az akadémia s a kultuszminisztérium ellen, hogy méltatlanul bánnak vele; de ő maga annál hevesebben megtámadta mind a kettőt.)

Szegény Bálint Gábor, Boldogtalan góbé;

Amennyit te szenvedsz. Mi ahhoz a Jóbé!

(1878.) (AJÖM VI, 1952, 147. /Akadémiai papírszeletek/)

Ezeknek az „akadémiai papírszeletek”-nek a helyes értelmezésével egyelőre sajnos a tudományos próza is adós maradt. Általában kiragadott irodalmi hivatkozásokként tűnnek fel ezek az epigrammák, és a szerzők nem adják cáfolatát a finnugor-ellenes olvasatnak, sőt Domokos Péter egyértelműen megerősíti azt: „nem éppen a finnugrisztika (s a magyar nyelvtudomány) kirakatába vagy legfényesebb lapjaira kívánczók Arany végső odaszólásai» papírszeletkéinek metsző ítéletei.” (DOMOKOS, 1998, 125.). Kontextus nélkül valóban többféle magyarázatra adnak lehetőséget Arany fentebb idézett sorai, azonban abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a szövegek keletkezésének körülményeiről is rendelkezünk forrással (még ha a történet hitelessége nehezen is ellenőrizhető), a *Budapesti Hírlap* 1881. október 28-ai számában megjelent beszámoló alapján:

Arany egy pénteki nap délután a Dunaparton sétált. Találkozott vele Budenz. Beszélgetnek s szóba jön Bálint Gábor, aki Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén c. munkája bevezetésében Hunfalvyt és a többi finnistát durván megtámadta. Arany humoros kedvében több epigramm-félet rögtönzött volt, de a Bálint Gáborra való nem igen akart sikerülni. Csak azután sikerült, hogy Budenz Aranytól elvált. Másnap osztályértekezletünk volt az Akadémiában. Én Arany és Budenz közt ültem. Ahogy Arany Budenzet meglátja, áthajol hozzá, hogy ‚megvan’ s elmondja bajusza alatt lappangó mosolyával. Én tüstént leírtam. Az öreg úr intett, ne tegyem: Nem kell azt bántani, – de én az írást zsebredugtam s azt feleltem, hogy elteszem

emlékül. (Arany Jánosról, *Nemzet*, 1883. okt. 28. Onnan közölte a HV.)²⁷ (AJÖM VI, 1952, 243–244. /Akadémiai papírszeletek/)

Nem vitatva, hogy a nyelvhasználat-diskurzus a XIX. századi értelmiségi körökben nagyon különböző reakciókat hívott elő, az a – leginkább folklór-jellegű, de sajnos a szakirodalomban sem tisztázott – vélekedés, miszerint Arany (író-társai nagy részével egyetemben) negatívan értékelte volna a finnugor nyelvrokonság egyre erősödő tudományos építményét, nem igazolható a *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú* írásai alapján. Arany életművének további fejezeteiben sem találtam olyan megnyilvánulásokat, amelyekben negatív véleménye tükröződne a finn, vagy bármely más finnugor népről, nyelvről. Akadémiai megbízatása alatt keletkezett írásai, beszámoló is arról tanúskodnak, hogy a nyelvészeti kutatások hozadékait a magyar tudomány színvonalát nemzetközi szinten is emelő eredményekként értékelte.

„*Finn(ugor)*” népköltészet a *Szépirodalmi Figyelő*-ben és a *Koszorú*-ban

A nyelvrokonságra vonatkozó eredmények ismertetése mellett a *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú* fontos feladatának tartotta a finn népköltészet, illetve a finnugor népek kultúrájáról szóló friss tudósítások közvetítését a tágabb közönség felé. A két dolog, ugyanakkor, szoros kapcsolatban állt egymással, hiszen a Kalevala „felfedezése”, és tágabb értelemben a finn, manysi (vogul), udmurt (votják) stb. népköltészetre való rácsodálkozás az esztétikai értékeken és irodalmi érdekeltségen túl szintén a rokonság kérdésére irányította a figyelmet.

A népkarakterológia áthatotta a gondolkodást, „a nemzeti jellem” legigazabb megnyilvánulásait a korszak gondolkodói számára az alsóbb rétegek kulturális kincsei közvetítették. Már a felvilágosodás esztétikájában fontos szerepet kapott a népköltészet-kutatás. Montesquieu, Diderot, Rousseau a nép költészetében az emberiség történelmének lenyomatát, az „ősi költészet” emlékeit látták. Magyarországon Kölcsey Ferenc a *Nemzeti hagyományok* (1826) című programadó írásában is hasonló eszmék fogalmazódnak meg, miszerint a költészet „eredeti szikráját” és a történetírásból kimaradt részleteket a nép körében fennmaradt, szájról szájra hagyományozódó történetekben és dalokban kell keresni. Ez a program erősen hatott a korszakban születő irodalmi alkotásokra (főként a nemzeti eposzok és a ballada körüli diskurzusok által). A szavak és nyelvtani rendszerek hasonlóságán túl az irodalmi művekben, főként a népköltészetben is a nyelvrokonság megerősítésének, vagy éppen bírálatának lehetőségét látták. Arany lapjaiban mindkét viszonyulásra találunk példát, Szász Károly például a finn és

²⁷ A beszámoló a következő megjegyzéssel zárul:

(A Budapesti Hírlap közölte /1882. okt. 28./, Apróságok Arany Jánosról. – Innen vette át a HV. – Bálint Gábor sokat panaszkodott, hogy keleti útján kevésbé támogatta az Akadémia és a Közoktatásügyi Minisztérium. Ezért hevesen támadta mind a kettőt.) (AJÖM VI, 1952, 243–44. /Akadémiai papírszeletek/)

észt költészet, és ezáltal a benne megnyilvánuló „néplekület” vagy „népkarakter” idegenségét, másként fogalmazva „magyartól távoliságát” érzi:

Legyen nekem megbocsátva, ha azon tisztelet daczára, melylyel finnező magyar tudósaink iránt viseltetem, sehogy sem fér fejembe az az „elvitázhatlan” finn-rokonság. Nem az én dolgom – s még kevésbé épen most itt – a nyelvtani fejtegetések bírálatába bocsátkozni; tárgyamhoz csekély ismereteimhez képest csak a költészeti téren maradhatok. Olvastam – s nem érdeklődés nélkül – a kalevala-féle közleményeket, de megvallom, a két sarkot nem látom egymástól messzebb állani mint a magyar és finn népköltészet termékeit. Ma az eszt közlemények, Gregussnál, hasonló meggyőződésben erősítnek meg. Nem akarok ezzel sem többet sem kevesebbet mondani, mint a mennyit épen mondok: hogy az eszt dalok, s mind az mit a fin-fajta [sic!] költészetből ismerek, a mi eszme-, érzés-, s kifejezés-módunk és világunktól merőben idegen. Azért nem kevésbé érdekes lehet s valóban az is. (SZÁSZ, 1861, 677.)

Számos más írásban viszont ennek teljesen az ellenkezőjét olvashatjuk, túl a költészeti síkok összehasonlításán, a szerzők a népköltészeti alkotásokban megtalálható etnográfiai adatokat is segítségül hívták a „finn–magyar” rokonság megerősítéséhez.

„A finn költészeiről, tekintettel a magyar ősköltészetre” az akadémiai Értekezések során leendő kiadásra méltónak ítélem, mint a mely II. részében igen érdekes és sok újat tartalmazó összehasonlítás teszen a finn költészet – különösen a Kalevala – s a magyar, jelesül a székel népköltészet között; III. részében pedig a finn hitrege istenségeit a magyar népi hagyományokban elég szerencsésen nyomozza.²⁸

(AJÖM XIV, 1974, 385–386., 450. számú szöveg.) [Kiemelés: T. I.]

A népkarakter népköltészet általi megragadhatóságának elképzelése a Figyelő és a Koszorú számos írásában tükröződik. Itt egyetlen, de a jelenséget nagyon átfogóan szemléltető példát mutatok be, Greguss Ágost *Külföldi népdalok* című munkájáról megjelent ismertető révén:

minden nép, faji, állami, vallásos, társadalmi sajátosságai – egyénisége szerint gondolkodik, érez kölr: s míg miveltsége (tehát műköltészete) az idegenekével közös vívmányokat szintén magába veszi, – népies gondolkodási s érzési módja, – tehát népköltészete – is, jobban megőrzi népegyéni sajátása-

²⁸ Részlet a Barna Ferdinánd értekezéséről írt véleményből.

gait, és ezáltal az idegenre az újdonság, a különösség ingerével hat; minél jellemzőbb, annál meglepőbb leend; minél elütőbb saját módunktól, annál ujdonabb előttünk; és ha nem annyira idegen, hogy épen érthetlenné, magunk-bele-találhatlanná váljék, tagadhatlan érdekű leend. Igaz, hogy ezen érdekbe, a tisztán művészi mellé némi ethnographiai is látszik vegyülni; de ha általában a népszokások, vallás, gondolkodásmód méltó tárgyai a lélektani vizsgálódásnak s nem csak geographiai tanulmányokra nyújtanak anyagot, – bizonyosan e népköltészeti különösségek, költészeti tekintetben is fontosak. [...] Hogy a mi e kis gyűjteményt nép-jellemzés tekintetéből teszi kiválóan érdekessé, elébe bocsássuk mű-becsességének... (SZÁSZ, 1861, 660–661.) [Kiemelés: T. I.]

A népköltészet általában, de a finnek költészete komoly elismerést váltott ki a XIX. századi irodalom alkotóiból. A folklór alkotás mint magas esztétikai érték, az egyik központi jelentőségű témává vált az irodalmi lapokban. Az egyszerű hirdetésektől a könyvismertetések át a komolyabb esszéig vagy tanulmányokig konkrétan vissza-visszatér a finn népköltészet megismerésének és megismertetésének fontossága. Arany János az *Akadémiai Értesítő*ből átvette és folytatásokban közölte a *Külirodalom* rovatban a Finnország, azaz *szuómi*²⁹ [sic!] költészetére vonatkozó részletes ismertétést, amelyben számos megjegyzést találunk a finn nép kiemelkedő és más népek tiszteletére érdemes költői lelkületére: „Legszebb elbeszélő költeményei vannak a görögöknek, s azonkép szépeknek magasztalják dalaikat is. De vajon tiszta, énekbe nem vegyülő dala van-e bármely népnek is több mint a szuóminak, azon kételkedem: az igéző-költeményekre nézve pedig kétségkívül hátra marad a szuómi után minden más ismeretes nép.”³⁰ Az ismertetéshez írt szerkesztői lábjegyzetben azzal indokolta a másodközlés fontosságát, hogy az „akad. Értesítő, fájdalom, nem forognak annyira a közönség kezén, hogy e mutatóványnak széles körben ismeretes voltától kellene tartanunk. Szerk.”³¹

A *Szépirodalmi Figyelő* legelső közt mutatott be jelentős részleteket a Kalevalából, közel tíz évvel megelőzve a Barna Ferdinánd-féle fordítás megjelenését. A *Figyelő* öt egymást követő számában értelmező lábjegyzetekkel ellátva olvashatta a magyar olvasóközönség a Kullervo epizódot Fábian István fordításában.³² Mivel (sem a régi, sem az új) Kalevala teljes fordítása ekkoriban még nem létezett, az eposz alaposabb bemutatása céljából a *Figyelő* A finnek hitregéi

²⁹ Helyesen Suomi 'Finnország', azonban magyar átírásai jelzői funkcióban is előfordultak.

³⁰ *Szépirodalmi Figyelő*, 2, 6, 1862. június 12., 87.

³¹ *Szépirodalmi Figyelő*, 2, 7, 1862. június 12., 86.

³² *Szépirodalmi Figyelő*, 2, 9, 1862. július 3., 136–136.; 2, 12, 1862. július 24., 182–185.; 2, 13, 1862. július 31., 200–201.; 2, 14, 1862. augusztus 7., 214–216.; 2, 15, 1862. augusztus 14., 229–231.; 2, 17, 1862. augusztus 21., 262–265.

és mondái címmel folytatásokban, Kun Béla tolmácsolásában közölt tanulmányt.³³ A *Koszorú* finn népmeséket és népdalokat, balladákat is közölt³⁴, és ezeken túl is számos más finn témájú hír vagy kisebb szövegfordítás látott napvilágot e folyóiratok hasábjain, például *A Hold finn beszélykái* című írás.³⁵ A finnek mellett a távolabbi rokon népek népköltészetét a szamojéd népmesék képviselték.³⁶ A finnek lelkiületét a magyarokétól oly távolinak érző Szász Károly is elismerte a finn népköltészet magas irodalmi értékét, jóllehet csak „némely éjszaki népek”-et említ. Az idézet a már fentebb hivatkozott *Külföldi népdalok* ismertetéséből való:

Greguss kiseded *gyűjteménye* is elég példát nyújthat. S valóban, e könyvecskének főérdeke is kettős: mert távoli népek jellemzetes, előttünk különös hangú dalait hozza elénk, s mert mű-szépséggel bíró *oly dalokat közöl, melyeket* bámulással látnánk a népdalok sorában, ha nem tudnók, hogy némely népek költészete, természeti tehetség s hivatásnál fogva, *forma tekintetében is a legtökélyesb műköltészet magaslatán áll: pl. az arab a dalban, s némely éjszaki népek a balladában* (SZÁSZ, 1861, 661.) [Kiemelés: T. I.]

Arany szerkesztői korrektségét, és kifinomult etikai érzékét mutatja az a tény, hogy sem a *Figyelőben*, sem a *Koszorúban* nem találkozunk azzal a rokon népekre vonatkozó, publicisztikai és szépirodalmi alkotásokban is vissza-visszatérő nézettel, miszerint a földrajzi tényezők, a zord időjárás egyfajta „elkorcsosulást” eredményeznek, amely a fizikai (antropológiai) jegyekben és a szellemi képességekben (kulturális és társadalmi fejlettségben) is megnyilvánul. Ez – főként a sarkvidéki népekre vonatkozó – az ókor óta tovább öröklődő sztereotípiák ismeretén túl megerősítést nyerhetett a herderi „klímaelmélet”-ből. Herder filozófiájának egyik érdekes eleme arra vonatkozik, hogy a népek és a társadalmak fejlődését, kulturális karakterét nagyban meghatározzák az éghajlati viszonyok. Ezek a nézetek megtalálhatók pl. a Müller Gyula 1852. évi nagy naptárában megjelent Jókai írásban (*Mahizeth. Lappón ősonda*),³⁷ és még hosszú időn keresztül (a századfordulót is túlélve) népszerűsítik őket a különböző sajtó-

³³ *Szépirodalmi Figyelő*, 2, 1, 1862. május 8., 6–8.; 2, 2, 1862. május 15., 22–24.; 2, 3, 1862. május 22., 39–41.; 2, 4, 1862. május 29., 54–56.

³⁴ *Koszorú*, 1, 1, 1863. január 4., 16–17. (A finn mese *A beszélő fenyők* címmel jelent meg); 1, 17, 1863. április 26., 400–401. (A finn mese *Az árva leány* címmel jelent meg); 2, 4, 1864. július 24., 89–90. (Cím nélkül).

³⁵ *Koszorú*, 1, 9, 1863. március 1., 211–212.

³⁶ *Koszorú*, 2, 18, 1864. október 30., 424–426.

³⁷ Idézet: Mellesleg ebben az idézetben is megfigyelhető, hogy a „lappónok” is a hunok utódaiként tűnnek fel, akik egyszerűen rossz irányba, azaz a zord észak irányába kanyarodtak a közös ősök szétválásakor:

termékek, mint például a következő, szamojédokról szóló tudósítás a *Vasárnapi Ujságban*:

a finnugor rokonságot hirdető tudósaink szerint a szamojédok is ama népek közé tartoznak, melyek rokonok velünk, csakhogy a tejjel-mézzel folyó Kánaán helyett az északi Jeges-tenger jéghegyei közé vetődvén, ott bizony ugy elcsenevészték, hogy a délczeg magyarnak atyafiára bizony kissé bajos ráismerni bennök. Különben is meg kell jegyeznünk, hogy a szamojédok, ha rokonságuk bebizonyítható, igen távoli rokonaink lehetnek, majdnem oly rokonsági fokozat lenne ez, mint a német és cigány vagy a francia és a perzsa között, kiknek nyelvében is alig van más valami közös, mint egyes szerkezeti szabályok. [...] A szamojédok sok tekintetben hasonlítanak életmódjukban az osztyákokhoz, a lappokhoz és eszkimókhöz, kik szintén az örök hó és jég hazájában laknak. Tevékeny és kitaró faj, melynek szellemi tehetségeit azonban lakóhelyének rendkívüli éghajlata kifejldni nem engedte.³⁸

Arany Lászlónál a vogul népköltészet értékelésében bukkant fel a klíma által befolyásolt kultúra nézete. Szerinte a szóban forgó nagyszerű költészeti alkotások még abban az időben születtek, amikor a manysik „még nem laktak mostani hideg tanyáikon” (ARANY, 1867, 53.) Valószínűleg mindez háttérül szolgált az olyan nyilatkozatoknak, mint amelyet például Munkácsi Bernátnál is több helyütt olvashatunk. A nyelvrokonnok népköltészetének megismertetésével párhuzamosan fontosnak tartotta hangsúlyozni – a korra jellemző evolucionista kultúra-, illetve társadalomfejlődési modellel, és természetesen a klímaelmélettel szemben –, hogy (ld. a kiemelt részt):

[...] tovább haladva a nagy elődtől járt kincses telepen, fölszínre került számos új, az ismertekhez hasonló s részben különmemű becses gyöngy is, melyek együttvéve a Reguly-féle hagyatékkal érdekes és nagy-szerű világitásban tüntetik föl a vogul nép szellemi életét és múltját s mint különösen egy ugor népnek alkotásai hivatva vannak, hogy újabb fényes bizonyosságul álljanak Európa tudós világa előtt arra nézve, hogy *a népeknek szellemi képességére nem a földrajzi és ethnologiai viszonyok a döntő tényezők.*” (MUNKÁCSI 1889, 208.) [Kiemelés: T. I.]

Amikor a finnugor népekhez fűződő kapcsolatokról fenntartásokkal beszélnek egyes szerzők, fontos figyelembe venni, hogy a XIX. századi értelmiség gondolkodását milyen, az északi népekkel kapcsolatos sztereotípiák befolyásolták

³⁸ *Vasárnapi Ujság*, 1882. július 9., 443. /28. sz./

(persze ebbe a képbe nemcsak a szibériai finnugorok, vagy az észak-európai számik/lappok, de egész Skandinávia lakossága beletartozott).³⁹ A különböző égtájak erőteljes minőségi kategóriák voltak (akkor is), az európai erős nagyhatalmakat képviselő nyugat, az idealisztikus, a magyar származástudattal összefűződő kelet mellett a rideg, civilizálatlan, elmaradott, „vademberek”⁴⁰ által lakott észak képe is ott volt a fejekben. Az északról érkező népköltészeti alkotásoknak éppen ezért komoly missziós küldetése is volt, nemcsak a magyar irodalom, hanem általában a magyar közvélemény vonatkozásában. A költészet értékmérővé, a finnek megmérettetésének fő terepévé vált. A finn irodalom etnográfiai jellegű tartalmait szintén nagyító alatt vizsgálták. A finn népköltészet azonban nemcsak az Arany szerkesztette folyóiratokban foglalt el fontos helyet, vagy kapott pozitív megítélést. A *Vasárnapi Ujság* tudósításai például az északiságra vonatkozó, régebről örökölt sztereotípiák „reklámozása” mellett sem tekinthetők ellenségesnek, és a finn népköltésztől nem tagadták meg a választékosan elismerő szavakat, amint az alábbi idézetből is kitűnik:

Tudomásunk szerint egy nemzetnél sincs annyi költő, mint a finn nemzetnél, s bár az itteni nép költészeti tehetségének szüleménye, a milly hamar s váratlanul jöve napfényre, oly hamar feledésbe merül, mindamellett az elismerés, méltány s megbecsülés szavát idézi elő. – Költészethezi hajlamukat a nagy szám s változatosságban szájról szájra járó példabeszéd is eléggé tanusítja, melly nem ritkán mély gondolati jelentőségre utal. A

³⁹Mindez még a XX. századi gondolkodásban is tetten érhető, ahogy azt a következő Kosztolányi-idézet is tanúsítja: „*Elszakadtak tőlünk, a vaksi északi fokra, a félés sötétségbe, a szavaik elsatnyultak és a felismerhetetenségig ficamodtak, az étlapjukon csak a kenyér, a halzsír szerepel a szemük lenkék lett, de a nyugalmuk és a taglejtésük beszél, ezt nem felejtették el, s az önfeledtség pillanataiban úgy mozognak, mint a szegedi paraszt, aki áhítatosan és ünnepien megszegi a kenyeret.*” (KOSZTOLÁNYI, 1913, 67.) [Kiemelés T. I.]

⁴⁰A *Vasárnapi Ujság*ban 1873-ban megjelent jellemzés a korabeli, általános sztereotípiákat hozza a számikról: „bőrökbe öltözött törpe alakú, lapos ábrázatú, a messze északról való emberek jelentek meg, kik közül, hogy egyik nő, se öltözete, se arcza el nem árulta. Az egyik vendég, ki 23 éves, olyan mint nálunk egy 10–12 éves gyermek.” A 15 évvel későbbi tudósításban, a számik első állatkerti feltűnéséről pedig (rövid hírként) így számolt be a *Vasárnapi Ujság*: „A legszelídebb fajtájú vademberek mutogatják magukat az állatkertben.” (1888, 35, április 22., 286. /17. sz./). Ugyanebben a lapban találkozunk szépítő, a nyelvrokonokkal szimpatizáló, és a civilizálatlan képzetel szembehelyezkedő leírásokat is: „Mi azalatt ama pompás, színgazdag öltözékekben gyönyörködünk, melyekkel a família fölékesítette magát; az öreg lapp római süvegében, kihajtott, testhez álló kabátjában és nagy, szánforma cipőjében ; a vigyorgó Andersdoler mama özvegyes fekete ruhájában, melyet csak alul tarkított egy széles piros sáv s a bájos Britta csont «jou–jou»-ban [a francia szó jelentése itt: apró, finoman megmunkált használati tárgyak és díszek, amelyek a női öv tartozékai] a melyek övéről lefityegtek.” Tehát egyazon sajtóorgánumon belül is változatos hangok szólnak meg, így egy negatív mérleg felé billenő sajtó-kommunikáció a nyelvrokonság tényével kapcsolatban nemcsak Arany lapjainak tanúsága alapján, de más korabeli újságok révén sem igazolható. A XIX. század sajtóirodalmának anyagában az „északiságra” vonatkozó sztereotip fordulatok felhasználása mellett is inkább a semleges (és számos alkalommal pozitív) viszonyulások túlsúlyáról beszélhetünk.

beszéd oly kifejelett, jó hangzatu s értelmü minden egyes pór szájában, hogy beszédét csekély változtatással azonnal utána lehet nyomtatni; a czikornyás, keresett, s érthetőséget zavaró kifejezés inkább a főbb rendűek sajátja. Összehasonlítva e szavakat népünk költészetével, valljon nem találunk-e e két nemzetben, ha legalább érzelmvilági rokonságot is. Hány nálunk a rögtönző a nemzet alsóbb osztályában? Kik az annyira, bájos s érzelemteljes népdalaink szerzői? A finn költészetben kifejtett búskomor érzemény, nem a szűkkeblű, lenyomott, vagy tán henye lélek kifolyása, ez benső természeti s ép hangulat, melly sokszor gúnyos irányúvá válik. S ez nemzetünkre szintén alkalmazható jellemvonás, melly majd minden dallamaiban, nemzeti zenéjében oly kiváló szerepet játszik.⁴¹

Összegzés

A vizsgált korszakban a nyelvészeti és irodalmi diszciplínák egyértelmű elválásáról még nem beszélhetünk, és az alkotók személyében is megfigyelhető a nyelvi és irodalmi tematika erőteljes „együttállása”. Ugyanazok az irodalomban is tevékeny emberek dolgoztak a folklórszövegekkel, akik a nyelv megreformálásáról és a műfordításokról szóló diskurzust alakították. A nyelvészeti felhasználású és nyelvoktatásra szánt szövegeknél is elvárás volt az irodalmi igényű közreadás, például a finn olvasókönyvek Kalevala fordításaiiban, vagy a hanti, manysi népköltészeti szövegek magyar nyelvű megjelenései esetében. Brassai számos alkalommal hangsúlyozta a nyelvészek és az írók/fordítók közös felelősségét. A rokon nyelvek megismerésére irányuló nyelvészeti gyűjtések valójában folklórgyűjtések is voltak. A nyelvrokonság paradigmájának kidolgozása jelentős mértékben épült a Reguly, Munkácsi és mások által gyűjtött népköltési szövegekre. Mindemellert e szövegek irodalmi értékét is hamar felismerték, amint az Arany által szerkesztett számos írásból is kiderül. Arany már az 1860-as évek elején, amikor még alig létezett a Kalevalának néhány lefordított részlete, sajnálattal adott hangot annak a méltánytalanságnak, hogy ezek a szövegek egyelőre csak a finnül tanulók segédletei, holott sokkal szélesebb körű nyilvánosságot érdemelnének. Ennek köszönhető, hogy a *Szépirodalmi Figyelő* elsők között közölt nyomtatásban Kalevala részleteket. Az idegen nyelvű folklór és műköltészet küldetése az irodalmi érték felmutatásán és megismertetésén túl kulturális és etnográfiai adatok közvetítése volt, továbbá a „néplélek” illusztrálása, amely erősen kapcsolódott a népek rokonságának kérdéséhez is.

Tamás Ildikó

⁴¹ Dr. F. Vasárnapi Ujság, 1, 1854. május 21., 96. /12. sz./

Irodalom

AJÖM

- 1952 Arany János Összes Művei VI. Zsengék, Töredékek, Rögtönzések. (S. a. r. Voinovich Géza.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1962 Arany János Összes Művei X. Prózai művek. Szerk. Keresztury Dezső. (S. a. r. Keresztury Mária.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1968 Arany János Összes Művei XI. Prózai művek 2. 1860–1882. Szerk. Keresztury Dezső. (S. a. r., Németh G. Béla.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1974 Arany János Összes Művei XIV. Hivatali iratok 2. Akadémiai évek. Szerk. Keresztury Dezső. (S. a. r. Gergely Pál.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Arany János (A. J.)
- 1861a Visszatekintés. I. Szépirodalmi Figyelő, 1, 36, július 11., 561–567.
- 1861b Visszatekintés. II. Szépirodalmi Figyelő, 1, 37, július 18., 577–580.
- 1861c Visszatekintés. II. Szépirodalmi Figyelő, 1, 38, július 25., 593–596.
- 1865 A vajon kérdéséhez. Koszorú, 3, 24, június 11., 570–572.
- 2003 Arany János összes költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények. (S. a. r. és jegyz. Szilágyi Márton.) Budapest, Osiris Kiadó.
- Arany László
- 1867 Magyar népmeséinkről. Budapesti Szemle, 8. kötet, 40–66.
- Bereczki Gábor
- 2010 Tévtanok, rögeszmék a magyar őstörténet kutatásában. In: Honti László (főszerk.): A nyelvokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. 33–48. Budapest, TINTA Könyvkiadó.
- Brassai Sámuel
- 1861 Mégis valami a fordításról II. Szépirodalmi Figyelő, 1, 28, május 16., 431–436.
- 1862 Nyelv és nyelvészet. Szépirodalmi Figyelő, 2, 9, július 3., 129–131.
- Domokos Péter
- 1998 Szkítiától Lappóniáig. A nyelvokonság és az őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban. (2. átdolgozott kiadás). Budapest, Universitas Könyvkiadó.
- Halasy-Nagy Endre
- é. n. A finnugor elméletről. (http://www.magtudin.org/Halasy-Nagy_Endre_A_finnugor_elmeletről.pdf – utolsó letöltés: 2018. október 10.)
- Hegedűs József
- 1998 Rendhagyó magyar nyelvhasználat-történet I–II. Magyar Nyelv, XCIV, 3, 283–292.; 4, 385–398.

Jókai Mór

- 1990 Mahizeth. Lappón ósmonda. In: Az istenhegyi székely leány. Válogatott elbeszélések. (Válogatta és a szöveget gondozta: Nagy Miklós.) 7–21. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Keresztury Dezső
- 1987 „Csak hangköre más” Arany János 1857–1882. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Kozmács István
- 2012 Munkácsi Bernát élete. h.n.: AB-ART
- Kovács Sándor István
- 2000 „Batu Kán pesti rokonai” és a „Tatárjárás” Halason. Forrás, 32, 11, 68–78.
- Kúnos Ingácz
- 1872 Budenz József. Vasárnapi Ujság, 17, március 16., 1–2.
- Mikó Imre, gróf
- 1863 A Koszorú. Koszorú, 1, 1, január 4., 1–4.
- Munkácsi Bernát
- 1889 Nyelvészeti tanulmányutam a vogulok földjén. Budapesti Szemle, 60, CLV, 206–237.
- Németh G. Béla
- 1963 Glosszák. In: Arany János Összes Művei XII. Prózai művek 3. Glosszák, szerkesztői üzenetek, szerkesztői megjegyzések, előfizetési felhívások. (S. a. r. Németh G. Béla.) 349–360. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Riedl Frigyes
- 1887 Arany János. Budapest, kiadta Hornyánszky Viktor.
- Simonyi Zsigmond
- 1913 A magyar nyelv eredete és története. In: Ferenczi Zoltán (szerk.): A magyar irodalom története 1900-ig. 1–18. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat.
- Szász Károly
- 1861 Külföldi népdalok Greguss Ágosttól, Kiadta a Kisfaludy-társaság. Szépirodalmi Figyelő, 1, 42, augusztus 22., 660–662.
- Szeverényi Sándor
- 2015 A finnugor „mítosz”. In: Povedák István – Hubbes László (szerk.): Már a múlt sem régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése. 119–142. Szeged, MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport.
- 2018 Finnugor konteo és a stigmatizált emlékezet. In: Povedák István – Hubbes László Attila (szerk.): Tapasztalatból hallottam... Alternatív világképek. Összeesküvés-elméletek társadalomtudományi elemzése. 75–90. Budapest – Szeged, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT).

Tamás Ildikó

2018 Nyelvrokonság, műfordítás, népköltészet az Arany János által szerkesztett Szépirodalmi Figyelő és Koszorú hasábjain. Ethno-Lore, XXXV., 41–83.

Tolcsvai Nagy Gábor

2010 A „népnyelv” a magyar nyelv történeti értelmezésében. In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): Folklór és nyelv. 15–28. Budapest, Akadémiai Kiadó. /Folklór a magyar művelődéstörténetben/

Török Zsuzsa

2005 Ralph Waldo Emerson Arany János Szépirodalmi Figyelőjében (Adalékok az esszé XIX. századi honosításának történetéhez). In: Imre László – Gönczy Monika (szerk.): Normakövetés és normaszegés 19. századi elméletekben és műfajokban. 27–41. Debrecen, Debreceni Egyetem. /Studia Litteraria XLIII./

Vámbéry Ármin

1870 Magyar és török–tatár szóegyeztések. Nyelvtudományi Közlemények, 8, 109–189.

*

„Ha nagy leszek, sámán leszek!”

A rendhagyó magyarórák tanulságai

72 lezajlott foglalkozás, 71 további tervben van. Összesen 143 iskola (vagy egyébként intézmény) erre az évre. Ez a mérleg most, február 24-én, miközben ezeket a sorokat írom. Mondhatnánk azt, hogy a felénél tartunk a szeptemberben indított „rendhagyó magyaróra” projektnek, de tudom, hogy több helyre is visszavárnak, és folyamatosan jönnek az új megkeresések. Jelen pillanatban nem vagyok benne biztos, hogy valaha véget ér ez a nagyszabású vállalkozás.

De mi is ez a „rendhagyó magyaróra” projekt? Nos, itt az ELTE-n többen egymástól függetlenül jutottunk arra a következtetésre, hogy üdvös lenne a nyelvrokonságot, de mindenekelett a finnugor népeket közelebbről megismertetni a magyar diákokkal — és erre miért ne vállalkoznánk mi magunk. Hogy miért, arra nem tudunk egyértelmű választ adni. Csak úgy gondoltuk, tetszene nekik. Mond-

hatnánk egyéb indokokat is: hogy innen reméljük, hogy gyarapodik a jövőbeli finnugristák száma, vagy hogy fel akarjuk venni a harcot a finnugor nyelvrokonságot tagadó „alternatív” nézetek terjedésével, vagy az ismertségünket akarjuk növelni — de ha őszinték akarunk lenni magunkhoz, nem ezek a valódi okok. Nem ültünk le és mérlegeltünk, hogy mit tehetnénk a saját érdekünkben. Adni akartunk, lehetőleg minél többet, hogy mások is megtapasztalják a finnugor világ varázsát, melynek mi már rég rabjai vagyunk.

A szép gondolat azonban kőkemény elhatározást és alapos felkészülést igényelt. Megállapodtunk egymás közt abban, hogy elsősorban a tanórákat (természetesen főként a magyarórákat) vesszük célba, és így kb. 45 perces előadásokkal készülünk. Összeadtuk, milyen témákról áll módunkban hitelesen beszélni, készítettünk egy erre kijelölt e-mail címet és egy exceltáblázatot a potenciális megkereséseknek. Bár készek voltunk magunk felkeresni egyes iskolákat az ajánlatunkkal, úgy döntöttünk, első lépésként a közösségi médiára bízunk magunkat: közzétesszük a tanszéki Facebook-oldalon, hogy szívesen vállaljuk „rendhagyó magyarórák” tartását az érdeklődő osztályoknak, és ha úgy gondolják, kíváncsiak ránk, arra a bizonyos e-mail címre írjanak. Tudtuk, hogy szinte minden a marketingen múlik. A felhívás szövege többszöri tisztázáson esett át, és néhány gondosan kiválogatott képet mellékelünk hozzá. Fontos volt, hogy a szöveget egy jól körülhatárolt csoportnak („Kedves Magyaránárook!”) címeztük (persze végül nem csak magyaránárook találtak meg minket), és hogy a szöveg végén szerepelt egy link a saját tanszéki honlapunkra (finnugor.elte.hu), komolyságot adva a felhívásnak.

Találgatni sem tudtuk előre, hogy milyen visszhangot kap a felhívás. De talán nem túlzás azt állítanunk, hogy minden képzeletünket felülmúlta. A szó gyorsan terjedt, a bejegyzés több mint 650 megosztásnál tart, és körülbelül egy héten keresztül átlagosan napi 10-15 levelet kaptunk az ország minden pontjáról. Kisvártatva több mint 60 iskolával leveleztünk, és szeptember 29-én sor került az első „rendhagyó magyarórára”. Jelenleg hetente átlagosan 2-3 iskolába látogatunk el országszerte.

Az ötlet szerencsés csillagzat alatt született. Éppen van most az ELTE-n annyi fiatal kolléga, amennyivel lehetségessé vált egy ekkora projekt lebonyolítása, és akik rendelkeznek elegendő mennyiségű tapasztalattal és lelkesedéssel, hogy ne sajnálják egyébként sem sok szabadidejüket erre való fordítását, és jó szívvel rájuk lehessen bízni egy osztály „elvarázsolását”. A látogatások oroszánrészét Szabó Ditta, F. Gulyás Nikolett, Antal Gergely és jómagam (Timár Bogáta) bonyolítjuk le, de számíthatunk további kollégáink: Asztalos Erika, Sziráki Zsófia, Kövesdi Lilla, Korencsi Krisztina, Czentrár András (a Turkológia Tanszékről), Tatjana Jefremova, Csepregi Márta és a Budapesten tartózkodó finnugor diákok, például az udmurt Valeria Fjodorova, Szofia Volkova, illetve a hanti Vitalij Szigiljetov segítségével is.

De hát hogyan is lehet „elvarázsolni” a mai diákokat? Lépten-nyomon halljuk azt a panaszt, hogy milyen nehéz lekötni „a mai fiatalok” figyelmét, és a régi módszerek már nem működnek. Nekünk is kreatívnak kell lennünk, de azért nem olyan nehéz a dolgunk: a finnugor világ bőven van olyan színes és gazdag, hogy legyen miből válogatnunk, ha szemléltetni szeretnénk. Minden esetben készülünk PowerPoint-bemutatóval, és nem félünk bevetni a modern világ mindennemű látványos vívmányát: a manysi és magyar számolást Youtube-videón nézhetjük, a finnugor családfának egy macskás verzióját használjuk, és sok fotót mutatunk népviseletben szelfiző udmurt lányokról, divatbemutatókról, nem beszélve az udmurt Despacitóról. Nyilván egyik előadásunk sem állná meg a helyét egy tudományos konferencián, de nekünk itt most más céljaink és más közönségünk van. Nagyon fontos, hogy minden esetben viszünk tárgyakat, népviseleti elemeket, ékszereket, finnugor nyelvű könyveket, plakátokat, szuveníreket, amiket a gyerekek fogdoshatnak, fényképezkedhetnek bennük.

Általában 45 perces vagy 1,5 órás foglalkozásokat tartunk. Egy témára (például: nyelvrokonság, vagy a hantik élete a XXI. században, vagy a marik világa) legalább egy tanórányi idő szükséges, de gyakran megesik, hogy belelőgunk a szünetbe, vagy esetleg ott marasztalnak a következő órára is. Majdnem minden tanár kéri tőlünk, hogy térjünk ki a nyelvrokonság ismertetésére, hiszen ez érettségi tétel a végzősöknek, de ezt csak akkor vállaljuk, ha emellett akad elegendő idő valami másra is, hiszen az elsődleges célunk nem a tananyag elmagyarázása a tanár helyett, hanem a finnugrisztika, illetve a nyelvészlet izgalmas, szórakoztató, meglepő oldalának megvilágítása. Ezt képekkel, videókkal, történetekkel és méekkel megtámogatva mindig nagyon lelkesen végezzük, és a lelkesedés általában átragad a hallgatóságra is.

Mindenkinek megvannak a saját módszerei (bár ismerjük és rendszeresen megosztjuk egymással saját elkészített és frissített diasorainkat). Gergő egy nyolc nyelvet felsorakoztató feladványon keresztül vezeti be a gyerekeket a nyelvrokonság titkaiba, én szeretem különböző színekkel érzékelteni, hogy egy agglutináló SOV nyelvben az adott mondatrészek ugyanazon logika szerint rendeződnek el, Ditta csigás animációval mutatja be az uráli alapnyelv szétágazását, Tücsi vaslogikával és rengeteg példával vezeti be a diákokat az areális, tipológiai és genetikai egyezések különbségeibe. Minden iskolában tátott szájjal hallgatják.

Minden iskolában. Ezt nagyon fontos leszögezni. Számtalanszor hallottunk tanárokat amiatt mentegetőzni, hogy „itt kevés a nyelvészeti érdeklődésű gyerek”. Ez nekünk egyáltalán nem releváns: mi nem nyelvészeti érdeklődésű gyerekeket keresünk. Senki sem születik úgy, hogy érdeklik a rokon nyelvek. Éppen azért megyünk az iskolákba, hogy felkeltsük ezt az érdeklődést. És sikerrel: majdnem mindenhol akad legalább egy-két olyan gyerek, akiről kiderül, hogy bizony érdeklő a nyelvészet, érdeklődik a képzéseink felől, elkezd követni minket Facebookon, sőt, Gergő találkozott már olyan diákkal is, aki hónapok óta készült

erre a találkozásra. Nagyon sok gyerek nagyon fogékony, és csupán egy-egy apró stimuluson múlik, hogy milyen irányt vesz az élete. Mi igyekszünk megadni ezt a stimulust a finnugrisztika irányába.

Látogatásaink sikere egyáltalán nem múlik azon, hogy az iskola milyen profilú. Voltunk már falun, városban, kéttannyelvű elitgimnáziumban, elektrotechnikai szakközépiskolában, látássérülteknél, sajátos nevelési igényű gyerekeknél, Waldorf iskolában, sőt nyugdíjasklubban és a határon túl is. Az iskola jellegéből soha nem lehetett előre megállapítani, hogy milyen fogadtatásban részesülünk.

Természetesen nem minden látogatás sikerül egyformán jól. Bizony előfordult már, hogy a gyerekek dobálóztak az udmurt nyakláncsal, kísértáltak az óra közepéről, nekiszegezték az előadónak, hogy „ezt most miért kell”, vagy ami a legrosszabb: üveges tekintettel meredtek maguk elé, és semmire nem reagáltak. Csodát csak ritkán tudunk tenni: ahol a tanárok és diákok viszonya eleve rossz, ott általában minket is rosszul fogadnak. Általában az sem működik jól, ha egy iskolai rendezvényre hívnak minket: a diákok az eleve megbomlott órarend miatt nehezebben koncentrálnak, illetve ha egymás után több rendhagyó előadást hallanak, könnyebben elfáradnak. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az átlagos nyelvtanórát szívesen lecserélik egy rendhagyó finnugorra, de ha a mi előadásunk mellett még aznap meghallgatnak egy agykutatót, egy tengerbiológust és egy nyomozót, akkor általában nem mi váltjuk ki a legnagyobb érdeklődést belőlük. Egy-egy látogatás minket is alaposan elfáraszt: minden esetben akkor és ott találkozunk először az adott osztályközösség(ek)kel, és általában 45 percünk van rájuk hangolódni, felmérni a háttértudásukat, intelligenciájukat, megtalálni a hangadó egyéniségeket, és ezek fényében mindent megtenni a szórakoztatva okításukért. Ez vagy sikerül, vagy nem. (De azért általában sikerül.) A 10-12 éves korosztály hihetetlenül fogékony a nyelvrokonságra, a hasonlító szavakra és a nyelvi változás logikájára, a 16-19 évesekkel pedig már bátran lehet érinteni a nyelv és identitás, a kisebbségek társadalmi helyzete, a nyelvhalál kérdéseit is. A legtöbb helyen hálásan és érdeklődéssel fogadják, ha valakivel beszélgethetnek ezekről a komoly témákról.

Ez az, amit a legjobban szeretünk a rendhagyó magyaróra projektben, és ez már túlmutat a finnugrisztikán vagy a nyelvrokonság kérdésén. Látni a fényt a szemekben, a csodálkozást, az ámulatot, a „jé, erre még nem is gondoltam!”, „erről még nem is hallottam” felkiáltásokat, vagy azt látni, ahogy elgondolkoznak egy komolyabb kérdésen, kifejtik a véleményüket, vagy csak hangosan nevetnek egy abszurd oroszországi történeten. Több tanár is írt nekünk később csupán azt megköszönendő, hogy a gyerekek végre egy lelkes és motivált fiatal láthattak, hiszen ma már ez is ritkaságszámba megy. Mindig kedves udmurt ismerőseimre gondolok, amikor a 18 éves szakmunkásképzős fiúk linkelik az osztály Facebook-csoportjába az udmurt Despacito linkjét, vagy elhatározzák, hogy Buranovói Nagyikat fognak játszani a szalagavató utáni bulin. Ilyenkor nekem már megérte.

Tanszékünk ezentúl soha nem fog kifogyni a hálából kapott csokikból és vörösborokból, maradék szabadidőnknek végleg búcsút intettünk, ahogy a disszertációnkkal való egészséges tempójú haladásnak is, de nem bánjuk. Nagyszerű pedagógusokat és csodálatosan tehetséges diákokat ismertünk meg, és minden foglalkozásra úgy megyünk el, hogy azt érezzük, tartozunk ezzel a finnugor világnak.

Timár Bogáta

*

Fülesbaglyok és kékmezések

A finn és az észtlabdarúgásról

A futball kivételes helyzetben van itthon: hazánkban, mint a világ országainak közel kilencztedében ez a legnépszerűbb sport. Közhelynek számít, hogy a nemzetközi sportmérkőzések, kivált a focimeccsek adott esetben megteremthetik és ápolhatják egy-egy nép kapcsolatát, a felek a pályán kifejezhetik egymás iránti szeretetüket és tiszteletüket. Sok esetben szimbolikus jelentőségű, ahogyan a válogatottak barátságos meccsüket kötnek le egymással, ezzel utalhatnak történelmi, kulturális közelségükre. Az elmúlt időszakban nyelvrokonaink válogatottjaival meglehetősen gyakran találkozott nemzeti tizenegyük: 2010 óta hét alkalommal mérkőztünk meg a finn és négy alkalommal az észtlabdarúgóválogatottal. Ez pedig alkalmat ad arra, hogy áttekintsük, hogyan fejlődött a finn és az észtl futball, illetve milyen kapcsolódási pontok fedezhetők fel e két nép és a magyarok labdarúgása között.

Finnország

Futball-labdát először angol tengerészek hoztak Finnországba az 1890-es évek derekán és a játék először az ország legfőbb kikötővárosában, Turkuban gyökeresedett meg. A Finn Nagyhercegség első labdarúgó bajnokságát 1906-ban indították el, a Finn Labdarúgó Szövetség (*Suomen Palloliitto*) pedig 1907-ben alakult meg. A futballválogatott első hivatalos mérkőzését 1911. október 22-én játszotta Svédország ellen a helsinki Eläintarha Stadionban, ahol a vendégek 2:5 arányban győztek. Finnország képviseltette magát a következő évi stockholmi

olimpián is, ahol bár az olasz és orosz csapatot egyaránt sikerült legyőzniük, a bronzmérkőzésen alulmaradtak Hollandiával szemben.

Az 1918-as polgárháború eredményeképp nemcsak a finn társadalom, hanem azon belül a sportélet is végletesen megosztódott: a sportegyesületek vagy a fehérekhez tartozó Finn Gimnasztikai és Sport Szövetségéhez (*Suomen Valtakunnan Urheiluliitto – SVUL*), vagy a baloldali Finn Munkások Sportszövetségéhez (*Suomen Työväen Urheiluliitto – TUL*) tartoztak. Mivel a Finn Labdarúgó Szövetség a SVUL tagja lett, a nemzeti válogatottba csak olyan játékosokat hívtak meg, akik a jobboldali szövetség égisze alá tartoztak; az 1920-as és 30-as években számos TUL-játékos lépett ki csapatából a válogatottság reményében.

1918-tól kezdve 1952-ig a labdarúgószövetség elnöki tisztjét Erik von Frenckell töltötte be, akinek nagy szerepe volt abban, hogy Helsinki elnyerte az 1940-es olimpia rendezési jogát. A nagy lelkesedés hatására 1939 elején magyar edzőt szerződtettek az olimpiai labdarúgócsapat élére a korábbi válogatott ferencvárosi jobbfedezet Obitz Gábor személyében. Obitz így nyilatkozott: *„Finn testvéreink is többet várnak tőlem, a magyartól, mintha más nemzetiségű edzőt szerződtettek volna. Ezt éreztem a velük való tárgyalások folyamán is. Igyekezni fogok beváltani a hozzám fűzött reményeket.”*⁴² Alig három héttel később az olimpia sajtófőnöke Ralpf Enckel így számolt be az edző megérkezéséről: *„Egyelőre csak annyit mondhatok, hogy a magyar futballedzőt mindenki szeretettel fogadta Helsinkiben. A finn olimpiai bizottság örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a testvér magyar nemzet kiváló futballtudósát hozathatta el az olimpiai előkészületek vezetésére.”*⁴³ Obitz első mérkőzésén júliusban a világbajnoki címvédő olaszoktól szenvedtek szoros mérkőzésen 2:3-as vereséget, augusztus elején pedig épp az észteket győzték le 4:2-re. Szeptemberben három találkozóon léptek pályára, a finn válogatott kikapott a dán, a norvég és a lett csapattól is.

A második világháború kitörésével egyértelművé vált, hogy az 1940-es nyári olimpiát nem fogják megrendezni. Ennek tudatában a finn szövetség megköszönte Obitz munkáját, aki hazatért Magyarországra. 1940 februárjában így nyilatkozott: *„Szorgalmas nép a finn és mivel eleme a sport, természetes, hogy a labdarúgó ifjúsággal sem volt semmi bajom a nevelés szempontjától. Szívesen tanultak és rengeteget dolgoztak. Nekem nem kellett iramot diktálnom, szinte ők ragadtak magukkal. Minden csapat pompás erőben küzdötté végig mérkőzéseit. Örülök, hogy köztük élhettem ilyen rövid ideig is.”*⁴⁴

1939-ben az olimpiai szellem jegyében már TUL-játékosokat is behívhattak a válogatottba, de egészen 1956-ig kellett várni arra, hogy a SVUL és a TUL versenysorozatai egybeolvadjanak. A világháború végét követő tíz évben a finn

⁴² Sporthirlap, 1939. február 1. 3. oldal

⁴³ Sporthirlap, 1939. február 22. 6. oldal

⁴⁴ Sporthirlap, 1940. február 21. 3. oldal

válogatott háromszor mérkőzött meg az akkor szárnyaló magyar Aranycsapattal: állítólag még sohasem gyűlt össze annyi néző Finnországban rendezett futballmérkőzésen, mint amikor Puskásék 1952 nyarán olimpiai felkészülési meccsen 1:6-ra verték Helsinkiben a finneket. Az otthoni rendezésű olimpián a finn válogatottat már az első körben búcsúztatta az osztrák csapat, a következő évtizedek pedig csendesesen teltek a finn labdarúgás világában. Legjelentősebb játékosok a hatvanas-hetvenes évek alatt a Belgiumban játszó, a Belga Kupát is megnyerő védő Arto Tolsa volt.

Az ötvenes években lejátszott három válogatott mérkőzés után több mint húsz évet kellett várni arra, hogy újra megmérkőzzön a finn és magyar csapat. Az 1978 őszen megrendezett első télmérkőzés emlékezetesen alakult: a finn válogatott mindenki meglepetésére 2:1-re győzött. A nyolcvanas évek elején fellendülést tapasztalhatunk az északiak eredményeiben, nem sok híja volt, hogy részt vegyenek az 1980-as Európa- és az 1986-os világbajnokságon.

A kilencvenes évekre egyre több finn labdarúgó szerepelt a magasabban jegyzett bajnokságokban. Az első sztárjátékos Jari Litmanen volt, aki első finnként 1995-ben Bajnokok Ligáját nyert a holland Ajaxszal, később két szezonon keresztül a Barcelona játékosa volt, majd a Liverpoolba igazolt, ahol 2001-ben az UEFA-kupát is elhódította. 137 alkalommal játszott hazája válogatottjában, melyek során 32 gólt szerzett, mindkét mutatóban rekordtartó. Az évtized végére olyan finn játékosok tűntek fel az európai ligákban, mint a több angol csapatban is megfordult kapus Antti Niemi, a Tottenhamet is megjárt Teemu Tainio, vagy a Litmanenhez hasonlóan szintén BL-győztes Liverpool-védő Sami Hyypiä.

1996-ban szövetségi kapitánynak nevezték ki a dán Richard Möller-Nielsen, akinek feladata az volt, hogy kijuttassa a finn csapatot az 1998-as világbajnokságra. A selejtezőmérkőzések olyannyira jól alakultak, hogy ha az északiak az utolsó, Magyarország elleni mérkőzésüket megnyerik, pótselejtezőt játszhatnak a VB-szereplésért, vagyis esélyük nyílik arra, hogy fennállásuk során először részt vegyenek a tornán. Az 1997 őszen szakadó esőben lejátszott mérkőzésen a 62. percben előnybe is kerültek a hazaiak a Hollandiában légióskodó csatár, Antti Sumiala fejese révén, így annak tudatában folytatták a játékot, hogy ha a fennmaradó időben nem kapnak gólt, pótselejtezőt érő helyen végeznek. A magyar csapat hiába próbálkozott az egyenlítővel, közeledett a mérkőzés vége. A 90. percben egy szögletet követően Sami Hyypiä kétségbeesetten menteni akart, de Orosz Ferencet találta el, az MTK csatáráról pedig a finn kapu felé pattant a labda, amit ugyan megpróbált kivágni a gólvonalon álló finn védő, de pont az előtte bukácsoló Moilanen kapust találta el, akinek a hátáról a kapuba vánszorgott a játékos. Az 1:1-es döntetlen azt jelentette, hogy Magyarország játszhatott pótselejtezőt, Finnország pedig egy utolsó pillanatokban esett szerencsétlen öngóllal elbúcsúzott a VB-álmoktól. Az

azóta eltelt közel húsz év során bár többször is ért el bravúros eredményeket a finn válogatott, egyszer sem sikerült kvalifikálniuk magukat egyik nagy tornára sem és azóta sem kerültek ehhez olyan közel, mint a magyar csapat elleni 1997-es mérkőzésen.

A válogatott beceneve Fülesbaglyok (*Huuhkajat*), mivel 2007 nyarán egy fontos és nehéznek ígérkező, Belgium elleni selejtezőmérkőzés közben a helsinki stadion gyepére, később pedig a kapufákra egy méretes fülesbagoly szállt. A madarat nem sikerült elriasztani, ezért percekig állt a játék – a közönség legnagyobb derűtségére. Miután a bagoly elrepült, a finn csapat megtáltosodott és két gólt löve legyőzte a belgákat, a szerencsét hozó fülesbagoly pedig azóta is a csapat becenevében él tovább.

A legsikeresebb finn klubcsapat a jelenlegi címvédő HJK Helsinki, amely 29 alkalommal nyerte meg a hazája labdarúgóbajnokságát. A csapatot 1951-től egy éven át vezette a magyar Nagy József. További magyar vonatkozása a HJK történetének, hogy a 2002/2003-as Bajnokok Ligája szezon selejtezőjének második körében az MTK-val mérkőzött meg. A párharcot a budapesti csapat nyerte meg 3:2-es összesítéssel.

A Litmanen-által fémjelzett finn aranygeneráció tagjai már jórészt visszavonultak az aktív labdarúgástól. A két legjobb mai finn labdarúgó a Dániában védő fiatal kapus, Jesse Joronen és az olasz Chievóban játszó veterán, Perparim Hetemaj.

Észtország

Az akkor még az Orosz Birodalomhoz tartozó Észtországnak a finnekhez hasonlóan angol tengerészek hoztak először labdát a huszadik század első éveiben, az Észt Labdarúgó Szövetség (Eesti Jalgpalli Liit) és a válogatott csapat azonban csak a függetlenségi háború után, 1920-ban alakult meg. Első mérkőzésüket ez év októberében vívták Helsinkiben, ahol 6:0-ra kaptak ki a házigazda finnektől. A párizsi olimpiára való felkészülés jegyében 1924 januárjában a szövetség magyar edzőt, a korábban német csapatoknál dolgozó Kónya Ferencet nevezte ki az olimpiai csapat élére. A szakember érdekes körülmények között került Észtországba: az ottani olimpiai bizottság elnöke levélben kért tanácsot a Sporthirlap egyik szerkesztőjétől, hogy kit szerződtessenek. „Szerkesztőnk a Svájcól éppen akkor hazaérkezett Kónya Ferencet ajánlotta, aki az esztek abbéli feltételének is eleget tud tenni, hogy a tréner lehetőleg tudjon oroszul. Orosz fogsága alatt ugyanis megtanulta az orosz nyelvet.”⁴⁵ Kónya egy, két hónappal későbbi levelében elégedettségének adott hangot az ottaniak fizikumáról: „Az észti nép, amely büszkén hangoztatja a magyarokkal való rokonságát és nagyrabecskül bennünket előrehaladott kultúránkért, rátermett a sport művelésére. Nemcsak a

⁴⁵ Sporthirlap, 1923. december 20. 5. oldal

téli sportokban vívtak ki maguknak előkelő nevet, de az atlétikában is fényes pozíciót töltenek be. Futballban még hátra vannak. Az itteni klíma nem engedi meg az intenzív gyakorlást és az év egyik felében pihenésre vannak kárhóztatva.”⁴⁶ Májusban, az olimpia előtt pár nappal a csapat Budapestre is ellátogatott, onnan mentek tovább a francia fővárosba, ahol szoros mérkőzésen kikaptak az Egyesült Államoktól, így kiestek a tornáról. Az olimpia után Kónyát korábbi segédedzője, Nagy Ferenc váltotta a válogatott élén, aki két év múlva a szintén magyar Mally Antalnak adta át a tiszteletet. Mally alig egy évig irányította a csapatot, 1935-ben azonban újabb rövid kitérőt tett az északiak nemzeti csapatánál.

A második világháború előtt a kékmezes válogatott viszonylag jól szerepelt, nem sokkal maradt csak le az 1938-as világbajnokságról. Utolsó önálló államként lejátszott mérkőzésük 1940. júliusában a lettek elleni 2:1-es győzelem volt. Miután Észtország a Szovjetunió részévé vált, a futball népszerűsége meredeken esett, a sportot főleg a helyi oroszok úzték; az 1970-es évek közepén azonban Roman Ubakivi edző észt nyelvű csapatot szervezett, melynek két növendéke végül a szovjet utánpótlás válogatottba is meghívót kapott. A csapat a Lövíd (Oroszlánok) nevet kapta és olyan, később nagy karriert befutó játékosok alkották, mint Mart Poom kapus, vagy a válogatott jelenlegi szövetségi kapitánya, Martin Reim.

A Daloló Forradalom hatására 1990. július 18-án, az utolsó önálló válogatott mérkőzés ötvenedik évfordulóján újra találkoztak észt és lett labdarúgók egy barátságos meccs erejéig, ám az első hivatalos találkozóra közel két évet kellett várni: 1992. június 6-án az alig egy éve független Szlovéniával játszott a szintén újonnan önállósult Észtország csapata, a mérkőzés 1:1-es döntetlen lett. A lelkesedés azonban a válogatott csapnivaló teljesítménye miatt erősen megtört, olyannyira, hogy mikor 1994 őszén a világbajnoki ezüstérmes olasz nemzeti csapat látogatott Tallinnba, a mérkőzésre alig több mint háromezer néző volt kíváncsi. Igaz, az ezredfordulóra valamelyest javult a válogatott szereplése: emlékezetes a Budapesten 2003. végén rendezett barátságos mérkőzésen elért 1:0-s győzelmük a magyar csapat ellen. Említésre érdemes még az Évszázad meccseként (Sajandi mänge) emlegetett 2009-es, Brazília ellen vívott tallinni találkozó is, mely a hazaiakra nézve hízelgő 0:1-es vereséggel végződött.

A két legjobb észt klubcsapat a jelenlegi címvédő fővárosi FC Flora és szintén tallinni FCI Levadia. Ez utóbbi két egymást követő szezonban is Bajnokok Ligája selejtezőt játszott a Debrecennel: 2009-ben és 2010-ben is a hajdúságiak jutottak tovább.

A válogatott mezét legtöbbször, 157 alkalommal Martin Reim ölthette magára, a legtöbb találatot pedig Andres Oper jegyzi 38 góllal. Az észt keretből jelenleg a

védők emelkednek ki: ilyen a két szezont a Liverpoolban töltő Ragnar Klavan, aki 2018-ban első észt labdarúgóként jutott el a Bajnokok Ligája döntőjéig, az FC Flora játékosa, Joonas Tamm és a norvég bajnokságban szereplő SK Brann védője, Taijo Teniste is.

A fentiekből kitűnik, hogy milyen sok magyar szakember dolgozott válogatott- és klubszinten egyaránt a finn és észt labdarúgásban a második világháborút megelőzően és hogy milyen sok közös pont, fordultatos mérkőzés tarkítja a három finnugor nyelvű állam futball-válogatottjainak közös történetét. Érdemes megfigyelni, hogy a korabeli tudósítások egyike sem mulasztja el testvéreknek hívni a két nép képviselőit, ez rádöbbenhet minket arra, hogy mennyire kikopott ez a szép gesztus a magyar sajtóból.⁴⁷

Harsányi Péter

*

Finnugor szeminárium

Harminc évvel ezelőtt, 1989-ben indult útjára a hazai finnugor szemináriumok sorozata. Annak idején magam sem gondoltam volna, hogy kezdeményezésem ilyen sikeres lesz. A siker oka bizonyára az, hogy ezek a rendezvények valóságos igényt elégítenek ki. A magyar finnugrisztika szereplőinek, kutatóknak, oktatóknak, doktoranduszoknak és diákoknak szükségük van arra, hogy évente legalább egyszer kötetlen keretek között találkozzanak, beszélgessenek és bemutassák eredményeiket.

Az évforduló alkalmából készítettem egy kis statisztikát az eddigi helyszínekről: Debrecenben (az ideivel együtt) hatszor találkoztunk, Szegeden és Pécsen öt-ször. Az ELTE Finnugor Tanszéke négyszer volt a szeminárium házigazdája, a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztálya, Szombathely és Piliscsaba háromszor. Egyszer-egyszer pedig Veszprémben, illetve Zircen gyűltünk össze.

Idén tehát a Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke látta vendégül január 11-én és 12-én a hazai finnugrisztika mintegy ötven képviselőjét.

⁴⁶ Sporthirlap, 1924. február 14. 4. oldal

⁴⁷ Köszönöm a fordítói segítséget Szabó Dittának.

Ez a szám nagyjából megfelel az előző évek részvételi adatainak, és azt mutatja, hogy a szeminárium iránti érdeklődés nem csökken.

A pénteken kora délután kezdődő szemináriumon összesen 13 előadás hangzott el. Három előadás elmaradt, mert az előadók egészségi vagy más okok miatt nem tudtak eljönni. Témájuk szerint az elhangzott előadások négy csoportba sorolhatók: tudománytörténet (négy előadás), nyelvtipológia (négy előadás), szociolingvisztika (két előadás), egyéb (irodalom, színház, közművelődés, egy-egy előadás). Vegyük sorra röviden ebben a tematikus rendben az előadásokat.

Csúcs Sándor (Gondolatok Reguly Antalról) a most kezdődő Reguly-év⁴⁸ kapcsán Reguly pályakezdéséről beszélt. Az előadás írott változata e számunkban olvasható. Gulyás Zoltán (Reguly Antal térképi munkáinak korszerű feldolgozása) előadásában Reguly uráli térképét és az abból készült adatbázist mutatta be. A szerző ebből a témából írta sikeresen megvédett doktori értekezését és egy monográfia kiadását is tervezi még ebben az évben.

Pusztai Gábor a Debreceni Egyetem Holland Tanszékének oktatója (Holland utazók északon) Willem Barentsz (1550–1597) holland utazó, felfedező és térképész északi expedícióit mutatta be. A XVI. század végén a hollandok gazdasági okokból keresték az északkeleti átjárót, vagyis az Euráziát északról megkerülő vízi utat. Barentsz három expedíciót is vezetett, amelyek közül az 1596–97. évi volt a legfontosabb. Ekkor északról próbálták megkerülni Novaja Zemlja szigetét, de belefagytak a jégbe és a szigeten kellett telelniük. A visszaúton partra szálltak Vajgacs szigetén. Itt szamojédokkal találkoztak, akikről színes leírást hagytak ránk.

Kelemen Ivett a debreceni Finnugor Nyelvtudományi Tanszék tanársegéde (A XVIII. századi számi lexikográfia magyar aspektusa: a szótáríró Sajnovics) arról beszélt, hogy Sajnovics János Koppenhágában felvetette, hogy a kialakuló lapp írásbeliség számára a magyar helyesírást vegyék át. El is készült a lapp szótár kézírata Sajnovics javaslata alapján, de sajnos nem maradt fenn. Leem norvég lelkész, kiváló lappológus azonban ellenezte a Sajnovics javasolta megoldást, ezért az végül nem valósult meg.

Horváth Laura (tudományos segédmunkatárs, ELTE Finnugor Tanszék) A Volga-vidéki finnugor nyelvek tipológiai adatbázisát mutatta be. A 2021 végére elkészülő adatbázis három nyelv (a komi-permják, az udmurt és a mezei mari) adatait fogja tartalmazni 213 morfoszintaktikai paraméter (magyarul 213 alak-tani és mondattani sajátosság) tekintetében.

Két előadó (Szabó Ditta az ELTE doktorandusza és Kubitsch Rebeka szegedi doktorandusz) is foglalkozott az evidencialitás kérdésével az udmurtban. Ehhez egy kis magyarázat nem-nyelvész olvasóink számára. Az udmurtban két egyszerű múlt idő van, a folyamatos és a hagyományosan befejezettnek vagy nem-szemtanú-

⁴⁸Mint az lapunkban már többször is megírtam, az idén ünnepezzük Reguly Antal születésének (1819. július 11.) kétszázadik évfordulóját.

ságinak nevezett múlt. Ez utóbbit akkor használják, ha a beszélő nem volt tanúja a múltban lezajlott cselekvésnek, hanem csak másoktól értesült róla. Ennek a múlt időnek a használatát világították meg az előadók, Kubitsch udmurt nyelvű blog-szövegekből (mert ilyenek is vannak) gyűjtött adatok alapján.

Fodor György középiskolai tanár, a debreceni tanszék valamikori hallgatója az erza-mordvin időviszonyításról beszélt. Az elméleti alapvetés után részletesen bemutatta az erza időhatározószókat és az idővel kapcsolatos metaforákat.

Heltai Borbála (Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont) előadása, mint a címe is mutatja (Nyelvi revitalizáció városi környezetben: ki tanul és mit egy nyelvi fészekben?) a szociolingvisztika körébe tartozik. Arról szól, hogy a finnországi nagyobb városokban (pl. Ouluban) élő északi számik (lappok) gyermekei részére milyen lehetőségek nyílnak anyanyelvük megőrzésére, illetve elsajátítására a nyelvi fészkek módszer segítségével. Ezzel a módszerrel lapunkban már többször foglalkoztunk.

Vígh-Szabó Melinda a veszprémi Pannon Egyetem adjunktusa Észtnémet nyelvi kontaktushatások c. előadásában az évszázadok során a németből az észtebe került jövevényszavakkal foglalkozott. Szó volt még a balti-német nyelvjárásokról, és a balti-németbe került egy-két észte jövevényszóról. Azt is megtudtuk, hogy mostanra nagyon megfogyatkozott a balti-németek száma, 2011-ben Észtországban 1490, Lettországon 3300, Litvániában 5000 balti-német élt.

Tímár Bogáta az ELTE doktorandusza Iskoláról iskolára: a rendhagyó magyar-órák tanulságai a közoktatásban címmel tartott előadást. Írott változatát e számunkban közöljük.

Balázs Renáta az ELTE doktorandusza eléggé elvontnak tűnő címet adott előadásának: Periféria a centrumban: perspektívák a finn (nemzeti) irodalomtörténetírásban. Maga az előadás nagyon is konkrét példából, Alexandra Salmela író nő történetéből indult ki. Salmela 1980-ban Pozsonyban született Balázsová családnévvel. Pozsonyban dramaturgi végzettséget szerzett, Prágában pedig MA oklevelet finn nyelvből és irodalomból. 2008-ban részt vett Finnországban egy Mikä ihmeen ussuomalainen?⁴⁹ elnevezésű novellapályázaton. Salmela novellája (Se oikea, aito maahanmuuttajablues 'Az az igazi, eredeti bevándorlóblues') megjelent a legjobb írások tartalmazó kötetben. 2010-ben jelent meg 27 Eli kuolema tekee taiteilijan '27 Avagy a halál teszi a művészt' c. első regénye.⁵⁰ A regény nagy sikert aratott, több irodalmi díjat is elnyert. Még Finlandia-díjra⁵¹ is jelölték. Azt azonban nem kaphatta meg, mert az akkori szabályok szerint a díjat csak finn állampolgár kaphatta, ő pedig nem volt az. Később az állampolgárságra vo-

⁴⁹Magyarul: *Mi a csoda az az újfinn? Az ussuomalainen 'újfinn' szót a maahanmuuttaja 'bevándorló' szó helyettesítésére találták ki, mondván hogy az előbbi az emberek szélesebb körére érvényes, mint az utóbbi.*

⁵⁰Magyarul is megjelent 2016-ban.

⁵¹Ez Finnország legrangosabb irodalmi díja.

natkozó kitévelt törölték a feltételek közül. Ez a tény és Salmela könyvének fogadtatása alátámasztja az előadás címében olvasható állítást. Az előadás kapcsán talán érdemes lenne feltenni a kérdést: Vajon a bevándorló irodalom támogatása és megbecsülése gazdagítja vagy szegényíti a finn kultúrát?

Az utolsó előadást Sirató Ildikó az OSzK Színháztörténeti Tárának vezetője tartotta. Az előadó 2018 szeptemberében megtekintette az Ész Színházi Fesztivál előadásait, amelyek az észt függetlenség 100. évfordulója jegyében születtek. Érdekes és izgalmas előadás volt. Jó volt hallani, hogy az észt színház töretlenül fejlődik, él és virágzik.

Péntek délután, a közös vacsora előtt még három könyv bemutatójára is sor került. A házigazda, Maticsák Sándor az általa szerkesztett, tavaly megjelent terjedelmes kötetet mutatta be. Ez Finnugrisztika – Filológia – Folklorisztika címmel Voigt Vilmos tanár úr ötven válogatott tanulmányát tartalmazza. A kötet ismertetésére következő számunkban visszatérünk.

Ezután Klima László az ELTE Finnugor Tanszékének vezetője kapott szót. Ő az Emberek és népek a Volga-vidéken c. debreceni kiadványt mutatta be. A három szerző, Katona Erzsébet, Klima László és Maticsák Sándor G. F. Müller cseremiszekekről, csuvasokról és votjákokról szóló orosz nyelvű művének magyar fordítását adta közre, kísérő tanulmányokkal. Ennek a kötetnek az ismertetésére is visszatérünk egy későbbi számunkban.

Kozmács István az Amerikában élő, magyar származású kiváló tudós, Susan Gal válogatott írásait tartalmazó fordításkötetről (A nyelv politikája: Nyelvi antropológiai tanulmányok Nyitra, 2018) beszélt. Ez a könyv a finnugristák számára is hasznos, mert olyan kérdésekről is szó esik benne, amelyek a finnugor népek és nyelvek megmaradása szempontjából fontosak.

Szombat délből, a rendezvény zárásaként Ruttkay-Miklián Eszter elmondta, hogy a szibériai Ivgyelben már tavaly ősszel megnyílt egy Magyarországon készült kis Reguly kiállítás, illetve beszélt a tervezett itthoni megemlékezésekről. Sipos Mária, a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályának vezetője, pedig bejelentette, hogy 2020-ban ők szervezik a szemináriumot, amelyre mindenkit szeretettel várnak.

A résztvevők nevében itt köszönöm meg a házigazdáknak, Maticsák Sándor tanszékvezető egyetemi tanárnak és munkatársainak a megszokott színvonalú, minden tekintetben hibátlan szervezést és a nagyvonalú vendéglátást.

* * *

Lassan szokásossá válik, hogy a szeminárium idején ülést tart az MTA Nyelvtudományi Bizottságának Uráli Nyelvészeti Munkabizottsága. Így volt ez Debrecenben is. Szombat reggel tíz tag részvételével és Szeverényi Sándor elnöklétével került sor egy rövid, de tartalmas ülésre.

Ezen szó volt arról az emlékülésről, amelyet a Munkabizottság szervez a Reguly-évforduló tiszteletére 2019. október 17-én. Továbbá a Szegeden megrendezésre kerülő szeptemberi tudománytörténeti konferenciáról, és az érdi Földrajzi Múzeum szeptember elejére tervezett Reguly-konferenciájáról.

Szó esett még a tudományos utánpótlásról, ennek kapcsán az MTA köztestületi tagságáról. A köztestületben 2008 óta nincs új finnugrista tag. Ennek az is oka lehet, hogy eléggé bonyolult lett a köztestületbe való jelentkezés folyamata.

Természetesen a 2020 augusztusában Bécsben rendezendő immár 13. Nemzetközi Finnugor Kongresszusról is szó esett. Ennek 2. körlevele már olvasható a bécsi kongresszus honlapján (cifu13.univie.ac.at). A részvételi díj 150 euro lesz. A bizottság felméri az érdeklődést, és ennek ismeretében próbál meg anyagi támogatást szerezni a megfelelő magyar részvétel biztosításához.

Csúcs Sándor

*

Könyv Rédei Károlyról

Kuznyecova, Margarita: Венгерские финно-угроведы и вопросы марийского языкознания. Часть третья. Карой Редеи и проблемы исторической грамматики марийского языка. Joskar-Ola 2018, 127.

Megjelent Margarita Kuznyecova magyar finnugristákat bemutató, négykötetesre tervezett sorozatának harmadik kötete, amelyben Rédei Károlyt mutatja be, első-sorban a mari nyelvtörténettel kapcsolatos munkái alapján. A sorozat első kötetét Beke Ödönnek (ld. Magyarországi nyelvészek és a mari nyelv (1). M. Кузнецова: Венгерские финно-угроведы и вопросы марийского языкознания. Часть первая. Эден Беке и марийский диалектный словарь. Joskar-Ola 2015, 146. – Finnugor Világ XXIII/1:41–45. (2018), a másodikat Bereczki Gábornak (ld. Magyarországi nyelvészek és a mari nyelv (2). M. Кузнецова: Венгерские финно-угроведы и вопросы марийского языкознания. Часть вторая. Габор Берецки и ареальные контакты языков Волго-Камского региона. Joskar-Ola 2017, 165. – Finnugor Világ XXIII/1:45–47. (2018)) szentelte.

A belső címlap után a könyv Rédei Károly fényképével kezdődik, amely akkor készült, amikor részt vett Debrecenben díszdoktorrá avatásának ünnepségén.

Ezt követi a szerző előszava (*Om aemopa*, 5–8.). Rédei Károlyt a szerző a klasszikus, hagyományos finnugor nyelvészet kiemelkedő képviselőjének tartja, akinek munkái alapján jelenleg is tanítják a finnugor nyelvészetet. Idézi Rédei gondolatát: *Grammaticus non nascitur, sed fit* – köszönhetően a mindennapi, kitartó munkának. Rédei az egyik legnagyobb etimológus (ld. a XX. század történeti-összehasonlító finnugor nyelvtudomány monumentális munkáját, az UEW-et), aki azonban a permi és az obi-ugor nyelveknek is kitűnő kutatója. Kuznyecova felidézi találkozásait Rédei Károllyal. Először 1993-ban találkoztak Bécsben, a Rédei vezette tanszék konferenciáján, amelynek témája „A marik – múlt, jelen és a jövő perspektívái” volt. És találkoztak néhányszor Szombathelyen is, az egykori Uralisztikai Tanszék által szervezett, ún. októberi konferenciákon, valamint a hagyományos januári finnugor szemináriumokon. Rédei Károly kapcsolata a mari nyelvvel elsősorban az etimológiakutatásban (az UEW-ben kb. 1400 mari szótó szerepel) és a – főleg permi vonatkozású – nyelvtörténeti munkáiban nyilvánul meg. Röviden jellemzi Rédei Károly *Őstörténetünk kérdései* (Budapest, 1998) című monográfiáját, amelyből az itt tárgyalt könyvben részletek is olvashatók Margarita Kuznyecova fordításában. Kihangsúlyozza, hogy a nyelv- és a népronság nem azonos. Kuznyecova röviden kitér a mari irodalmi nyelv kérdésére, megemlítve, hogy Rédei Károly az egységes mari irodalmi nyelv mellett teszi le a voksát.

Az 1. fejezet (9–15) Rédei Károly vallomása pályájáról (*Grammaticus non nascitur, sed fit. Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások*, 62, Budapest, 1999).

A 2. fejezet (16–28) két méltatást tartalmaz: Bereczki Gábor: Rédei Károly 70 éves; Honti László: Szubjektív-objektív szavak Rédei Károlyról.

A 3. fejezet (29–73) ismerteti Rédei Károlynak a mari nyelvtörténet egyes kérdéseiről kialakított nézetét: a mari imperatívuszi többes szám 2. személyű alakja; a *-meke*, *-mek* igenév eredete. Teljes terjedelmében közli orosz fordításban Rédei Károlynak Az uráli-finnugor névszóragozás történetéből. A koaffixumok szerepe a névszóragozás kialakulásában, valamint A finnugor személyes névmások történetéhez című tanulmányát.

A 4. fejezet (74–98) szintén egy tanulmány fordítása: A magyar nyelv helye a finnugor nyelvek között.

A kötet tartalmi részét két tanulmányból álló *Utószó* (99–120) zárja. Ezek Margarita Kuznyecovának „A mari mint finnugor nyelv” című, annak idején a szombathelyi Uralisztikai Tanszék hallgatóinak tartott előadásai. Az első tanulmány: A mari mint finnugor nyelv. Ebben általános áttekintést kapunk a mari nyelv finnugor szóképzéséről, alaktanáról (számjelölés, birtokos személyragozás, esetragok, igei személyragok, módjelek, időjelek). A második tanulmányban a

mari és a magyar nyelv kontrasztív vizsgálatával foglalkozik, kitérve a hangtan és az alaktan egyes jelenségeire. Megállapításai segítséget nyújtanak a magyarul tanulni akaró mari diákoknak.

Akárcsak a sorozat eddig megjelent köteteiben, ebben a könyvben is minden fejezet végén – lévén hogy a sorozat alapvetően tananyagának készült – önellenőrző kérdések és szakirodalom-jegyzék található.

A könyvet a Rédei Károly idézte nyelvek és nyelvjárások rövidítésének feloldása, egy Margarita Kuznyecovának szóló bécsi konferenciameghívás, Rédei Károly fényképe (Uppsala, 1994) és négy fontos művének (UEW, *Chrestomathia Syrjaenica*, *Őstörténetünk kérdései*, *Ausgewählte Schriften von Károly Rédei* – Rédei Károly válogatott írásai) címlapjáról készült fénykép zárja.

Margarita Kuznyecova nagy és fontos munkát végzett azzal, hogy bemutatta a magyarországi finnugor nyelvtudomány három kiemelkedő alakjának – elsősorban a mari nyelvvel kapcsolatos, de általános finnugrisztikai kérdéseket is taglaló – munkásságát. Fontos, hogy nem csak szakmai véleményét mondta el, hanem gazdag nyelvtudását kamatoztatva fordításban is közölte a tárgyalt kutatók fontos, magyarul vagy németül megjelent munkáit. Fontosak a fordítások, mert a finnugor nyelvészetet tanuló oroszországi diákok, de sokszor tanáraik sem jutnak hozzá a külföldi, köztük a magyarországi nyelvészek munkáihoz, így nem ismerik a mások által elért eredményeket – a hozzáférés nehézségei és a megfelelő idegennyelv-tudás hiánya miatt. Holott ezek az ismeretek termékenyítőleg hathatnának az oroszországi finnugor nyelvészek gondolkodására is. Csak bízni tudok abban, hogy ezek a monográfiák eljutnak a többi finnugor köztársaság egyetemére és kutató intézetébe is.

Pusztay János

✱